

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

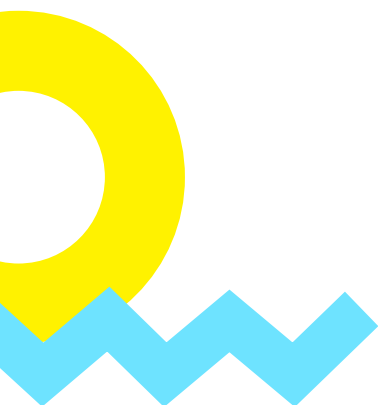
команда.ua

Онлайн-збірник науково-методичних публікацій

Підготовлено у рамках проведення
Першого зимового курсу підвищення кваліфікації вчителів громадянської освіти
(листопад-грудень 2022)

Видання №1 ЗИМА 2022.

Громадянська освіта: тести чи есе;

Викладання міжнародного гуманітарного
права в умовах війни;Пріоритетні методи навчання
громадянської освіти;Комунікація в громадянській освіті
й багато іншого

ЗМІСТ

Звернення до читачів та авторів	3
ІЛЛЯ ЛУЧІНСЬКИЙ Команда.ua – нове сузір'я освітян	4
ОЛЕКСАНДР ТКАЧЕНКО Громадянська освіта : тести чи есе ?	6
НАТАЛЯ СМІРНОВА Волонтерство як потенціал розвитку громадянської освіти у школі	9
ІННА ВОРОНОВА Тема гендерної рівності в курсі громадянської освіти: доступно і зрозуміло	12
СВІТЛАНА ПОБЕРЕЖНИК, ВАЛЕНТИНА СІДОРЧУК Як зробити навчання міжнародному гуманітарному праву цікавим для дітей	15
ЮЛІЯ НУЖА Яким методам навчання громадянської освіти надати перевагу	20
ІГОР ПОДВАРСЬКИЙ Лобювання інтересів та корупція в контексті курсу громадянської освіти	23
АНАСТАСІЯ ЗЕЛЕНОВА Як соціалізується цифрове покоління. Особливості та ризики	25
СВІТЛАНА МАЗУРИК Конструктивне спілкування в контексті уроків громадянської освіти	28
СВІТЛАНА ГУМЕН З досвіду викладання міжнародного гуманітарного права в умовах російсько-української війни	31
ОКСАНА ЗАБАВА Вчимося підприємництву у митрополита Андрея	35
ІРИНА ВЛАСЕНКО Сучасні діти потребують співпраці на рівних	38

команда.ua

Онлайн-збірник науково-методичних публікацій

Видання №1. Зима 2022 року

«Команда UA» – онлайн-збірник науково-методичних публікацій учасників програми підвищення кваліфікації вчителів, які працюють у сфері громадянської освіти. Проект здійснюється за підтримки Міністерства освіти і науки України (Лист № 4/3499-22 від 07.12.2022)

Засновник видання – Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба»

Видання здійснено у рамках партнерської мережі Асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» та обласних закладів післядипломної педагогічної освіти:

- Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
- Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
- Інститут післядипломної педагогічної освіти м. Києва,
- Київський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
- Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
- Одеський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
- Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
- Харківська академія безперервної освіти,
- Чернівецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Редактори:

Світлана Драновська, кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального закладу Сумський обласний інститут після-дипломної педагогічної освіти

Петро Кендзьор, доктор педагогічних наук, керівник освітніх проектів Асоціація «Нова Доба» (відповідальний редактор)

Таїса Смагіна, кандидат педагогічних наук, завідувачка кафедри методики викладання навчальних предметів Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради

Літературна редакторка:

Яна Тимчук

Дизайнерка:

Василина Панасюк

Матеріали не рецензуються та не повертаються, редакція залишає за собою право редагування будь-яких матеріалів, що надійшли на її адресу. Матеріали, що надаються для опублікування, мають бути ексклюзивними і не публікуватися в інших виданнях. Редакція може публікувати статті, не поділяючи точок зору авторів.

Авторські права належать авторам публікацій і вони несуть відповідальність за достовірність наданої інформації. Дизайнерські ідеї, оформлення, стиль, а також увесь зміст є об'єктом авторського права та охороняється законом.

Звернення до читачів та авторів видання

Шановні колеги,

зібрані у цьому виданні матеріали є спільним продуктом діяльності вчителів громадянської освіти із різних регіонів України.

На сторінках нашого Вісника педагоги діляться здобутим досвідом, професійними досягненням, а також, що важливо, — висловлюють особисті думки щодо актуальних питань викладання громадянської освіти.

Цінність присутніх у виданні публікацій полягає передусім у тому, що усі вони базуються на безпосередньому емпіричному досвіді співпраці з учнями, студентами, колегами. Важливою складовою такого професійного досвіду є також відображення співпраці з батьками, місцевими активістами, органами місцевого самоврядування, що є особливо актуальним для сфери громадянської освіти.

Кожен та кожна з вас, можуть стати не лише читачами, розміщених у нашому Віснику матеріалів, але й підготувати та розмістити свій доробок. Для цього ми вмотивуємо передусім учасників наших курсів підвищення кваліфікації у сфері громадянської освіти Команда UA. Водночас розміщувати свої публікації у нашому виданні мають можливість й інші педагоги, які мають цікавий досвід викладання у сфері громадянської освіти та готові ним поділитися у нашому професійному цеху.

Наявність науково-методичної публікації є важливою складовою педагогічного портфоліо вчителя та свідчать про його високу професійну компетентність, а саме: критично й абстрактно мислити, узагальнювати на працювання інших дослідників у певній тематиці, інтерпретувати власний досвід,

генерувати нові ідеї тощо. Тож коротка стаття науково-методичного характеру, де Ви, наприклад, узагальните свій досвід роботи, опишете цікаву методику чи поділитесь своїм баченням організації роботи учнів — стане вагомим досягненням у Вашому професійному прогресі.

З огляду на командний дух організації наших курсів підвищення кваліфікації, ми сприяємо публікації у нашому Віснику статей у співавторстві. Це дає можливість не лише підвищити їхній методичний і науковий рівень, але й значно посилити партнерську синергію у нашому професійному середовищі. Унаслідок внеску кожного із авторів — на сторінках нашого Вісника існує майданчик для обміну й популяризації цікавого досвіду, організації професійних дискусій щодо вирішення певних проблем у становленні громадянської освіти в Україні, перспектив її розвитку тощо.

Усі надані для публікації матеріали проходять ретельну науково-методичну експертизу.

У випадку необхідності ми звертаємося до авторів із проханням допрацювати статтю, відповідно до певних пропозицій редакторів. Не допускаються до публікації ті тексти, які викликають застереження у редакторів, що вони є плагіатом. Специфіка онлайн-видання дозволить нам невдовзі об'єднувати статті у певні тематичні блоки, тобто тегувати усі матеріали не лише за певними часовими відрізками (курсами), але й за темами, розділами чи авторами.

Запрошуємо до співпраці.

ІЛЛЯ ЛУЧІНСЬКИЙ

вчитель історії та громадянської освіти
Одеського ліцею №62 Одеської міської ради
Одеської області

Команда ua – нове сузір'я освітян

Сучасний освітянин – це особистість, яка навчається впродовж усього життя, невпинно прагне до самовдосконалення та поширення своїх професійних навичок, з метою поглибленої актуалізації навчальних проблем у професійному середовищі, в якому здійснюється обмін досвідом з фахівцями громадянської та історичної освітньої галузі. Нині система освіти передбачає необмежені можливості для педагогів у контексті підвищення кваліфікації. Одним із таких суб'єктів надання освітніх послуг виступає «Команда UA», партнерська програма співпраці Асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба», інших освітніх громадських організацій, Міністерства освіти і науки України, обласних закладів післядипломної педагогічної освіти у сфері підвищення кваліфікації вчителів громадянської освіти [1].

«Команда UA» покликана сприяти підвищенню кваліфікації вчителів громадянської освіти. Мета «Команди UA» окреслюється як «організація якісної, й змістовної системи підвищення кваліфікації вчителів громадянської освіти на основі партнерської мережі закладів післядипломної педагогічної освіти та освітніх громадських організацій» [1]. Назва проєкту не випадкова, адже вона відображає зміст діяльності учасників, а саме: командна діяльність, яка вкрай важлива для ефективного обміну думок і досвідом.

Команда – це мала група, котра майже не пов'язана з тією місцевістю, у котрій ви мешкаєте,

а тому дозволяє пізнавати нове, незвичнота ціннісне.

У контексті онлайн-зустрічей необхідно зазначити, що мінімум три чинники визначають переваги участі в проєкті, а саме: знайомство/спілкування, досвід та спікери. Пропоную їх розглянути.

Знайомство/спілкування. «Команда UA» об'єднує педагогічну спільноту громадянської та історичної освітньої галузі з різних куточків України. Перший зимовий курс складався із 5-ти команд, що об'єднували педагогів від Львова до Харкова, від Житомира до Одеси й «незламного Миколаєва». Ключовими цінностями для учасників «Команди UA» є: любов до справи, країни, нації, громадянська позиція та віра в Перемогу! Учасники першого зимового курсу прагнули до знайомств.

Так, більша частина відповідей анкети мала наступні відгуки: «Хотілося знайти нові знайомства з колегами з інших областей, і це повністю виправдалося. Особливо вражаючою була комунікація з колегами, які переїхали із зони бойових дій, а також навіть з тимчасово окупованих територій». Зокрема, кожен учасник мав змогу стати онлайн-гідом свого населеного пункту, розкривши його принади на тлі історичної минувші й сучасності.

У час широкомасштабного наступу рф супроти України, ми продовжили свою працю, незважаючи на грім війни, сіючи у серця дітей любов і знання/досвід; продовжували бути опорою для батьків і дітей, рідних у хвилини невизначеності й вагань; ставали за приклад

«свій до свого по своє», зокрема розчищаючи підвали для укриття (як це робила Людмила Козлова у «незламному Миколаєві») та провадячи екстрену евакуацію навчального закладу (як це робив Ігор Гаєвий із Бахмуту). Попри вимкнення електроенергії, учасники знаходили можливості аби долучитись до команди, адже, у ході навчання панувала доброзичлива атмосфера.

Під час знайомства ми ближче пізнавали один одного. Наведемо лише окремі позиції із рефлексій учасників Команди №: 1) у кулуарах закладів освіти, в яких ми працюємо, про нас можна почути: «крута команда», «командир», «правник», «директор», «справедлива», «добра», «жорсткий», навіть від «лапочка» до «Залізна леді» тощо; 2) динамічне педагогічне життя поєднуємо з вивченням англійської мови, доглядом за квітами, читанням, подорожами, збиранням світлин, дослідженням архівів, вишиванням, марафонським забігом та безліччю іншими цікавинками. Сукупно така інформація дозволяє скласти загальний інтеграційний портрет нашої команди.

Досвід. Організація малих команд дає змогу кожному учаснику презентувати свої міркування, практичний досвід, варіанти вирішення професійних завдань тощо.

Особливо варто зауважити, що теми занять актуальні, в умовах збройної агресії РФ: «Питання національної безпеки України і громадянської ідентичності в сучасному освітньому процесі», «Права людини у мирний час та в умовах збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право», «Стереотипи. Недискримінація», «Національна пам'ять та українська ідентичність», «Ефективна комунікація від 0». «Ефективна комунікація від 0». У контексті курсів відбувалося звернення до інтерактивних освітніх платформ. Так під час дискусій модератори використовували

наступні ресурси: Jamboard, Padlet, Mind-Meister, Mentimeter тощо. Зокрема, під час дискусійних обговорень виникали різновекторні ідеї щодо їх розв'язання/тлумачення. Цінність полягає насамперед у тому, що пропонуються апробовані здобувачами освіти методи й прийоми роботи над тією чи іншою навчальною проблемою. Під час занять слухачі курсів: зауважували, що у громадянській освіті важливою є тематика, але вкрай важливою є її обговорення з учнями. Нам бракувало таких рефлексій на заняттях. Спікери. Створення комфортного середовища неможливе без ефективної роботи модераторів. Невимушеність та відкритість у спілкуванні зі спікерами, дозволяла учасникам курсів бути щирими, відвертими та активними. Усмішка, котра надихала, привітність та доброзичливість – спонукали та мотивували колег. Відповідаючи на запитання щодо потенційної подальшої співпраці, учасники й учасниці команди висловили бажання брати участь у майбутніх проєктах/курсах «Команди UA», виникли ідеї щодо створення viber-групи та/або організації щомісячних зустрічей для обміну досвідом тощо. Вищезазначені результати засвідчують актуальність проєкту, змісту й форми організації процесу підвищення кваліфікації освітян.

Отже, «Команда UA» відкриває нові перспективи у підвищенні кваліфікації освітян, позаяк надає не стільки теоретичний виклад тієї чи іншої проблеми, скільки практичний досвід її розв'язання/вирішення, зокрема апробованих методів спікерами та учасниками команди. Практичність та залученість – визначальні переваги проєкту «Команда UA».

Список використаних джерел :

Команда UA. URL: <https://komanda.novadoba.org.ua/komanda-ua>

ОЛЕКСАНДР ТКАЧЕНКО

вчитель історії та громадянської освіти
Краснопільського ліцею №1
Краснопільської селищної ради
Сумської області

Громадянська освіта: тести чи есе?

Недостатня кількість годин відведених шкільною програмою на вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін змушує вчителів оптимізувати свою роботу та вдаватися до «ущільнення». Освітній процес неможливий без зворотнього зв'язку, але складається ситуація, коли на перевірку, здобутих учнями знань, відведено недостатньо часу. Вчитель змушений використовувати універсальні форми перевірки засвоєних учнями знань, які приведені до єдиного стандарту, мають узагальнений характер та прогнозовані варіанти відповіді – тести [5, С.60].

Універсальність тесту, як форми перевірки знань, легко доводиться широтою його застосування: для поточної, тематичної перевірки знань, на уроках узагальнення та для домашньої роботи. Переваги очевидні: універсальний характер (підходить для всіх учнів класу), закритий тип (передбачає готові варіанти відповідей), можливість використання джерел (текстових і мультимедійних), швидка перевірка результатів. Якщо немає натхнення скласти тести самостійно – можна використати навчальні платформи «Всеосвіта», «На урок», «ВШО» тощо.

Цінність тестових завдань полягає, також у значній перевазі – можливості приховати особу респондента для унеможливлення заангажованого ставлення перевіряючого. Завдяки вище перерахованим якостям із 2004 р. було запроваджено Зовнішнє тестування, яке трансформувалося у ЗНО, а в 2022 р. стає Національним мультипредметним тестом [3]. Диявол криється в деталях. Наскільки тестові

завдання задовільняють вимоги Державного стандарту базової середньої освіти від 30.09 2020 р.?

Давайте співставимо тести з ключовими компетентностями:

1) вільне володіння державною мовою: здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі – на половину;

2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає вміння: здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі (...), відповідно до ситуації ефективно виражати ідеї, почуття, пояснювати та обговорювати факти, явища, події, обґрунтовувати свої погляди та переконання в усній і письмовій формі, у різних особистісних і соціальних контекстах – учень лише відмічає варіант відповіді;

3) інноваційність, що передбачає здатність учня реагувати на зміни та долати труднощі; відкритість до нових ідей; ініціювання змін – нівелюється готовим шаблонним варіантом відповіді;

4) громадянські та соціальні компетентності: усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб – виключається готовим шаблонним варіантом відповіді;

5) культурна компетентність: прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів, засобами культури і мистецтва – унеможлилює учнівську творчість;

6) підприємливість і фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, спроможність

використовувати можливості та реалізовувати ідеї – не допускає ініціативи.

А як щодо відповідності тестів наскрізним вмінням?

- 1) читати з розумінням – відповідає тестам повністю;
  - 2) висловлювати власну думку в усній і письмовій формі – неможливо;
  - 3) критично і системно мислити – відповідає тестам;
  - 4) логічно обґрунтовувати позицію на рівні, що передбачає здатність висловлювати послідовні, несуперечливі, обґрунтовані міркування у вигляді суджень і висновків, що є виявом власного ставлення до подій, явищ і процесів – учнівська аргументація залишається невідомою, правильна відповідь можлива навіть на рівні вгадування;
  - 5) діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, добросовісне використання чужих ідей та їх доопрацювання, застосування власних знань для створення нових об'єктів, ідей, умінь випробовувати нові ідеї – неможливо;
  - 6) виявляти ініціативу, що передбачає активний пошук і пропонування рішень – неможливо;
  - 7) конструктивно керувати емоціями, що передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших, сприймати емоції без осуду – важко перевірити;
  - 8) оцінювати ризики – важко перевірити;
  - 9) приймати рішення, що передбачає здатність обирати способи розв'язання проблем – відповідає тестам;
  - 10) вирішувати проблеми, що передбачає вміння їх аналізувати, формулювати, висувати гіпотези, практично перевіряти та обґрунтовувати – відповідає, але важко перевірити;
  - 11) співпрацювати з іншими – обезцінює результати тесту.
- Який же може бути варіант виходу із ситуації, коли тест не відповідає більшості пунктів ключових компетентностей та наскрізних вмінь? – Творча робота! Якщо метод проекту потребує багато часу та відноситься до випереджальних завдань, то оптимальним варіантом буде есе.
- Есе – це невеликий за обсягом твір, який

висловлює позицію автора стосовно конкретного питання, воно належить до художньо-публіцистичного жанру та тяжіє до вільної композиції [6]. Есе має просту та гнучку структуру, яку можна звести до чотирьох частин: назва, вступ, аргумент, висновок. Дана літературна форма є універсальною для перевірки учнівських знань, оскільки не створює штучних меж. Натомість учень має можливість побудувати твір, у відповідності до ключових компетентностей та продемонструвати свої наскрізні вміння – це все відповідатиме рівню навчальних досягнень. Есе не нав'язує думки, не обмежує у можливостях, не підказує варіанти відповідей, а навпаки спонукає до пошуку і творчості.

Есе дисциплінує, адже вимагає висновків, сприяє академічній добросовісності, бо потребує аргументації, змушує мислити тому, що породжує гіпотезу, яку слід підтвердити або спростувати. Незважаючи на зростаюче негативне ставлення до шкільних олімпіад [7], саме вони дають змогу виявити учня високого рівня завдяки завданням, що передбачають написання есе та оцінюються найвищою кількістю балів, даючи змогу відсіяти учнів, які опанували предмет на рівні відтворення запам'ятованих знань.

Варто відзначити, що есе, як форма роботи, ввійшло до програми «Історія України. Всесвітня історія» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698) [8] (10-11 кл.), а це свідчить про переосмислення викладання шкільного курсу історії не лише через Державний стандарт, а ще і через вимогу українського суспільства, яке продемонструвало свою зрілість активною громадянською позицією в опорі російському агресорові. Здається проблемним питанням виховання мотивованого учня, громадянина, патріота, шляхом пропозиції стандартного алгоритму дій випрацюваного нав'язуванням чужої думки. Значно ціннішим є вміння знаходити вихід із нетипової ситуації та прийняття рішення на основі аналізу поточної ситуації та синтезу здобутих знань. У світлі подій сьогоднішнього дня дивним видається той факт, що есе, як обов'язкова форма роботи не ввійшло до програми курсу «Громадянська

освіта» (інтегрований курс) 10 клас, рівень стандарту (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698) [9]. Головне завдання шкільної освіти полягає не в нагромадженні учнем мертвого тягаря знань, а, передусім, у розвитку природних здібностей, інтересів, обдарувань, формуванні компетентностей, необхідних для соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації [4]. Саме виконання такої форми роботи, як написання есе, стимулюватиме учнів до

творчого пошуку, діяльнісного підходу та прийняття усвідомлених і аргументованих власних рішень, дедалі менше перед свідомими громадянами поставатиме риторичне питання «Що робити?»

Список використаних джерел :

1. Мазепа у французьких джерелах. URL: <http://litopys.org.ua/coss4/mazk07.htm>
2. Тест. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/test>
3. Зовнішнє незалежне оцінювання. URL: <https://bit.ly/3PBq8Q2>
4. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://bit.ly/3wAaAnM>
5. Буцак Г.А. Тест як інструмент вимірювання навчальних досягнень студентів. URL: <https://bit.ly/3BHsY0g>
6. Есе: Визначення та Структура. URL: <https://bit.ly/3jivZh2>
7. Лікарчук І. Чиновники не уявляють життя без олімпіад. URL: <https://osvita.ua/blogs/87528/>
8. Історія України. Всесвітня історія 6 – 11 класи Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://bit.ly/3OFiaVN>
9. Громадянська освіта (інтегрований курс) 10 клас Рівень стандарту Навчальна

НАТАЛЯ СМІРНОВА

Вчитель історії, правознавства та
громадянської освіти
Княгининівського ліцею
Волинської обласної ради

Волонтерство як потенціал розвитку громадянської освіти у школі

«Не запитуйте країну, що вона може зробити для вас;
запитайте себе, що ви можете зробити для своєї країни»
Дж. Кеннеді

Українцям здавна притаманні традиції взаємодопомоги. Втілювати і дотримуватися їх повинна і школа: через заохочування школярів до активної участі у житті громади. Благодійність, добродійність є складовими громадянськості. Ці якості допоможуть здобувачам освіти у формуванні громадянської компетентності, комунікативних навичок, зміцнять почуття власної гідності й впевненості у собі [1].

Тема волонтерської діяльності нині надзвичайно актуальна. Спочатку волонтерство носило дещо соціальний характер, проте з часом воно почало розв'язувати гострі проблеми. У 2014 році в українському суспільстві виникло два феномени: добровольчий і волонтерський рухи. Цей час став кульмінаційним моментом для розвитку волонтерської діяльності. У надзвичайно складний період добродійний рух об'єднав суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, груп людей, готових взяти на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем держави. Розвиток допомоги та взаємодопомоги в країні поступово виріс у потужний громадянський рух [2].

Шляхетна жертвовність, активна громадянська позиція, фанатична відданість справі – риси, які характеризують українського волонтера

зразка 2014-2022 рр. Згідно соціологічних опитувань, 81% респондентів схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства, а 83% респондентів висловили довіру волонтерам у 2022 році. [3].

Тож маємо усі підстави вважати, що сьогоднішній волонтерський рух – це унікальне явище, яке має значний відсоток довіри в українському суспільстві.

Термін «волонтерство» походить від слова «волонтер» (фр. volontaire) і означає «добровільна участь». Для школи ж це означає появу нового виду діяльності, як для її керівників, так і для вчителів, учнів, їхніх батьків, членів шкільної громади, які самостійно ініціюють і проводять, на добровільних засадах, акції та реалізують проекти [4].

Теорію виникнення феномена волонтерства в Україні досліджували: Лях Т.Л., Жужу Л.О., Міненко Г.М., Матійчик А.В., Мазій І.В.

З 2014 року зріс інтерес як зарубіжних, так і українських дослідників до питань участі волонтерів у російсько-українській війні, реформі української армії, забезпеченні обороноздатності держави. Серед тих, хто почав досліджувати окремі аспекти волонтерства необхідно назвати: Панькову О.В., Зарембо К.В., Пуглісі Р., Жужу Л.О., Горелову Д.М.,

Яновську О.В., Корнієвського Д.М. Законодавство України визначає волонтерство, як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської до-помоги [5].

Волонтерство – сфера, яка не терпить абстрактності. Найчастіше саме волонтерська діяльність є індикатором існування школи в громаді. Від школи наші громадяни очікують не тільки надання якісних освітніх послуг, а й значно більшого.

А чи готові наші школи до такої діяльності? Чи під силу освітнім закладам організувати волонтерську діяльність серед учнів та їхніх батьків? Чи знають вони, які проблеми і труднощі виникнуть під час здійснення волонтерської діяльності у школі?

Зрештою, буває й так, що саме через волонтерські акції громада дізнається про школу. Вочевидь, кожен, хто ініціює волонтерські акції і проводить їх, мусить знати, як працювати ефективніше і як через волонтерство підвищувати якість навчально-виховного процесу.

Уроки громадянської освіти – це простір можливостей теоретичної підготовки та набуття практичних навичок майбутніх волонтерів. Організація волонтерського руху у навчальних закладах сприяє тому, що у свідомості школярів термін «волонтерство» сприймається як різновид суспільно-корисної діяльності. Така діяльність повинна здійснюватися добровільно з особистої ініціативи учасників освітнього процесу.

Для початку школярам варто ознайомитися з Всесвітньою Декларацією Волонтерства, де зазначається, що волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства, приносячи в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості [6]. Робота над усвідомленням поняття «волонтерство» має стати наскрізним маркером уроків правознавства та громадянської освіти. Вчителям доречно робити акцент, що це перш за все:

- благодійність заради добробуту окремих спільнот і суспільства загалом;
- добровільна діяльність, що заснована на

ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства;

- отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям [6].

Знаковим є те, що з початком російського нападу, в 2014 році, в Закон України Про волонтерство було внесено зміни і до переліку видів волонтерства була додана позиція про допомогу Збройним силам України, органам державної влади [5].

Головна місія уроків громадянської освіти – усвідомити, що волонтером може стати той, хто небайдужий до чужих проблем, розуміє соціальну значущість своєї діяльності та бажає брати участь у добрих справах та надає допомогу тим, хто її потребує. Проте дітям слід пояснити, що допомагати людям теж треба вміти, адже одного бажання іноді буває замало: потрібні певні навички, відповідні риси характеру, дотримання етики міжособистісної взаємодії.

Тому головне призначення волонтерської діяльності в школі – об'єднання та мобілізація добровільних зусиль небайдужих членів шкільного колективу для позитивних змін у своєму освітньому закладі.

В нашому освітньому закладі напрацьовані власні принципи волонтерської діяльності.

Ось, наприклад:

- Бажаєш щось змінити у суспільстві – прояви ініціативу.
- Хочеш щось змінити – починай з себе. Прагнеш бути корисним для інших – допомагай.
- Головне не те, що я віддаю, чи отримую, а ким я стаю, працюючи волонтером.

Започаткування волонтерського руху в освітньому закладі – гарна нагода для відродження кращих вітчизняних традицій: доброчинності; виховання у школярів таких соціально-значущих якостей особистості, як альтруїзм, милосердя, відповідальність, ініціативність; формування активної, громадянської, соціально-моральної позиції особистості.

Створені у навчальному закладі, волонтерські об'єднання, можуть і повинні стати локомотивом, який витягне процес розбудови громадянського суспільства на належний рівень, дадуть можливість старшокласникам

бути дотичними до демократичних процесів закладу, громади та суспільства.

Так Рада учнівського самоврядування нашого Княгининського ліцею напружувала та запропонувала для спільного обговорення та прийняття своєрідний «Кодекс честі волонтера».

Волонтер повинен бути:

- безкорисливим;
- чуйним до проблем інших;
- милосердним;
- толерантним;
- відповідальним;
- ініціативним;
- вихованим.

На нашу думку, волонтерська діяльність, як в школі, так і в суспільстві, має приносити задоволення тому, хто її здійснює. Будь-який захід, здійснений у співдіяльності з іншими волонтерами, – дисциплінує, показує взірць толерантного ставлення, відповідальності (за себе, інших членів групи, і тих, на кого ця діяльність спрямована; за різні дії і висловлювання).

Програму волонтерства необхідно розробляти такою, щоб вона була посиленою, відповідною до їхніх вікових можливостей і не заважала навчанню, а, швидше, навпаки, ще й спонукала до самоосвіти шляхом пошуку потрібної

інформації, необхідної для волонтерської діяльності на компетентній основі[7].

З досвіду організації волонтерського руху в нашому освітньому закладі, хоча застерегти від наступних помилок:

- 1) у волонтерстві недопустиме примушування;
- 2) введення, з цього приводу, наказів по школі;
- 3) долучення дітей до волонтерства можливе тільки за згоди батьків кожної дитини;
- 4) залучати учнів до генерування ідей та можливості креативити й не перехоплювати їхню ініціативу.

Отже, волонтерство є важливою складовою сучасного громадянського суспільства і передбачає безоплатну та добровільну участь у суспільно-політичній, культурній та економічній діяльності для вирішення соціально-значущих проблем. Уроки громадянської освіти можуть стати територією усвідомлення, розуміння та набуття навичок волонтерської діяльності. Нині, в умовах повномасштабної війни, волонтерство перетворюється на впливову силу українського суспільства, яка виконує багато функцій. До цього слід готувати й нашу молодь.

Список використаних джерел :

1. Школа – духовний осередок розвитку особистості, місцевої громади та держави: посібник Рибалка В. В., Самодрин А. П., Моргун В. Ф., Басанець О. М., Третьякова Т. М., Конюхова Н. М., Гривачевська А. А.; за наук. ред. Рибалки В. В. і Самодрини А. П.; К.: Талком, 2018. 452 с.
2. Українське волонтерство – явище унікальне. Електронний режим доступу: URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>
3. Волонтерство як практика громадянського суспільства. Електронний режим доступу: URL: <https://uplan.org.ua/analytics/volonterstvo-iak-praktyka-hromadianskoho-suspilstva/>
4. Громадсько-активні школи в Україні: Кроки до дій: Посібник зі створення та управління громадсько-активною школою. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – 2-е вид. – Київ: СПД-ФО Парашин К. С., 2015. – 164 с.
5. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI [Електронний ресурс] Законодавство України. – Електронний режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17_178
6. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. Права людини: навч. посіб. – К.: Просвіта, 2002. – С. 67–80. 2. Загальна декларація про Волонтерську діяльність.
7. Про затвердження типового положення про Школу волонтерів центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
[Електронний ресурс] : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 30 січ. 2006 р. № 204 Законодавство України. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0141-06>

ІННА ВОРОНОВА

практичний психолог,
вчитель історії та громадянської освіти
Білозерської загальноосвітньої школи I-III ст. №13
Білозерської міської ради
Донецької області

Тема гендерної рівності в курсі громадянської освіти: доступно і зрозуміло

Будь-який процес має свій історичний час виникнення, утвердження й розвитку. Це стосується і напрямку в галузі рівності прав та можливостей жінок і чоловіків.

Актуалізація активності жінок і чоловіків, внаслідок входження їх до інформаційного середовища, передбачає зміни в самовираженні й самоствердженні.

Нині, коли Україна живе у реаліях нових викликів повномасштабної російсько-української війни, роль жінки в нашому суспільстві міцно утвердилася.

Жінки переважають не лише на таких традиційних для них позиціях як педагоги, медсестри, соціальні працівниці тощо, але й працюють, наприклад, лікарями, військовослужбовцями та волонтерками, а також є політичними та громадськими лідерками, які приймають найважливіші рішення суспільного розвитку.

Попри те, що українське суспільство – стратифіковане за низкою ознак, серед яких: стать, вік, соціальний статус чи клас, регіон проживання, стан здоров'я, сексуальна орієнтація, етнічна або національна, а також релігійна приналежність, тип населеного пункту, інтереси та потреби різних соціальних груп (незалежно від їх розміру) повинні поважатися та бути гідно представлені у різних сферах суспільного життя, тому що це – основа демократичного суспільства [1].

Українські науковці дослідили різні аспекти гендерної рівності. Наприклад, Аніщук Н.В. розкрила правові засоби викорінення гендер-

ного насильства в Україні, Дашковська О. Р. зробила загальнотеоретичний аналіз правового становища жінки в аспекті гендерної рівності, а Ганзицька Т. С. висвітлила принципи права в механізмі забезпечення гендерної рівності в Україні. Також питання гендерної рівності порушували у своїх працях Мельник Т. М., Уварова О. О., Христова Г. О., Чижмар К. І. Втім, методичні аспекти викладання теми «Гендерної рівності» у курсі громадянської освіти потребують практичної спрямованості та доступності. Ми б хотіли зробити власний внесок у методичну скарбничку вчителя, у практичному вимірі.

Також зазначимо, що доречно розпочати заняття з роботи над поняттями, які є основою розуміння проблеми. Тому пропоную додати до громадянознавчого словника такі поняття: гендер, стать, стереотип, гендерні стереотипи, гендерні ролі, маскуліність і фемінність.

У філософському енциклопедичному словнику, за загальною редакцією Шинкарука, дається ґрунтовне пояснення поняття «гендер», яким можна послуговуватися: «Це поняття використовують для визначення соціокультурної форми існування статей: чоловік та жінка виступають не як природні визначення, а як соціокультурні феномени. Якщо стать визначається на основі тілесних, органічних та психофізіологічних ознак, то, на відміну від неї, гендер виводиться із соціальних, культурних та історичних особливостей людського буття» [2].

При роботі з поняттями маскуліність і фемініність, не завадить звернутися до Сучасного тлумачного психологічного словника Віктора Шапара [3].

Наслідком браку академічних знань про гендерну та недискримінаційну тематики є низка термінологічних і перекладацьких проблем. Тому декілька порад стосовно вживання назв певних соціальних груп:

1) не слід вживати синоніми стереотипного характеру на зразок «представники сильної або слабкої статі» (що полюбляють робити особливо журналісти і журналістки); слово «жіночки» або «жіноцтво» теж видається не зовсім доцільним (особливо, якщо співставити із «чоловічками» і «чоловіцтвом»);

2) гомосексуали (саме так перекладається «homosexual», натомість «гомосексуаліст» – дискримінаційний термін для гомосексуальних чоловіків, який апелює до радянського минулого, пов'язаного із криміналізацією гомосексуальної чоловічої поведінки); так само – гомосексуальність (а не гомосексуалізм);

3) аббревіатура ЛГБТ спільнота розшифровується як лесбійки (а не лесбійки), геї (інша прийнятна назва для гомосексуальних чоловіків), бісексуали і трансгендерні люди;

4) на позначення етнічних меншин не слід вживати такі стереотипні вислови як «особи кавказької національності», натомість кавказці;

5) наркозалежні (а не наркомани) або споживачі ін'єкційних наркотиків. [4]

Дискримінація проти жінок є досить розповсюдженою, зокрема, при прийомі на роботу. Не зважаючи на існування статті 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок» [5]: «Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей тощо».

Роботодавці часто порушують Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок», оскільки немає жодних

санкцій за ці протиправні дії. У даному випадку в Україні не виконується Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок в Україні, зокрема, стаття 2, де вказано, що держава зобов'язана приймати санкції, які забороняють будь-яку дискримінацію проти жінок. [6].

На цьому етапі уроку можна запропонувати роботу учнів у групах, де вони працюють із текстами ситуацій зі стереотипами.

Учні мають прочитати текст, проаналізувати думки, відповідаючи на запитання:

- Про які гендерні стереотипи згадує герой або героїня тексту?
- Яку небезпеку або негативні наслідки бачить герой або героїня у стереотипах?
- Які способи подолання стереотипів пропонує герой або героїня?

До підготовки та проведення уроків (занять) гендерної грамотності доцільно залучати представників органів державної влади та самоврядування, соціально-психологічних центрів, батьківських комітетів, дослідників, науковців, представників громадських організацій, які мають відповідний досвід тощо. Незалежно від того, з учнями яких класів проводитиметься урок (заняття) на тему гендерної грамотності, педагог має володіти базовою інформацією, пов'язаною з питаннями рівності жінок і чоловіків, а також спиратися на законодавчі акти з питань забезпечення рівності громадян жіночої та чоловічої статей. Форму проведення даного уроку педагог визначає, дотримуючись принципу оптимального добору форм, методів, засобів та прийомів роботи. Зокрема, це може бути: година спілкування, зустріч, просвітницький (психологічний тренінг, конкурсно-ігрова програма, гра-експрес, рольова гра, вікторина, колективна творча справа (КТС) (жива газета, свято-презентація, усний журнал, колективне ігрове спілкування, турнір знавців, колаж, виставка творчих робіт, конкурс-інсценізація, форум-театр, агітаційні дійства, музичні феєрії, інтелектуальна гра).

Проведення уроку гендерної рівності в інтерактивній формі може бути ефективним засобом подолання гендерних стереотипів,

а також формування й утвердження гендерної культури. Отже, на сучасному етапі розвитку освіти України стає нагальним формування гендерної культури особистості, як невід'ємної частини гендерної соціалізації школярів. Реалізація цього завдання потребує великих

зусиль адміністрацій закладів освіти, вчителів, учнів/учениць, батьків, створення відповідного середовища та взаємовідносин, які базуються на певних знаннях, цінностях та поведінкових компонентах.

Список використаних джерел:

1. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. – К., 2014. – 65 с.
(Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАНУ ; Абрис, 2002. С. 111)
2. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007
3. Гендерні стереотипи в українському медійному просторі Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» Херсон 2022.
Електронний режим доступу URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/16556/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BD%D0%B0%D0%BA%20%D0%90.%20461.pdf?sequence=1>
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» (вступив у дію з 1 січня 2006 р.)
5. Методичні рекомендації щодо ідентифікації випадків гендерної дискримінації та механізм надання правової допомоги.
Електронний режим доступу URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/112397__112397#n9
6. Методичні рекомендації щодо профілактики гендерно-обумовленого насильства, виховання гендерної культури та гендерної рівності в системі освіти.
Електронний режим доступу URL: <https://dnmcp.com.ua/metodichni-rekomendacii-schodo-profilaktiki-genderno-obumovlenogo-nasilstva>

ПОБЕРЕЖНИК СВІТЛАНА

консультантка Центру професійного розвитку педагогічних працівників, вчитель-методист Баранівської міської ради

СІДОРЧУК ВАЛЕНТИНА

методист Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти»

Як зробити навчання міжнародному гуманітарному праву цікавим для дітей

В Україні триває процес реформування системи освіти. Його складовою стало впровадження інтегрованого курсу «Громадянська освіта», що забезпечує формування у дітей загальнолюдських цінностей, поваги до прав людини, дає можливість дітям знайти своє місце та роль у суспільстві. За словами Кофі Аннана, «Ніхто не народжується хорошим громадянином, жодна країна не народжується демократичною. Ці процеси продовжують розвиватися протягом всього життя. Молоді люди мають бути включені в цей процес з самого народження».

Важливість шкільної громадянської освіти зумовлена політичними реаліями та соціальним замовленням українського суспільства, визначенням спільних для громадян демократичних цінностей і національних ідеалів, участю України в загальносвітових та європейських політичних, економічних і соціокультурних процесах.

Ефективне навчання учнів/учениць курсу потребує створення та впровадження в освітній процес методичного інструментарію, спрямованого на розвиток їхньої громадянської компетентності, що реалізується в активному залученні до проблемного навчання, експериментування, розвитку критичного мислення, самостійності суджень й творчого потенціалу.

В умовах збройної агресії російської федерації проти України виникла необхідність у поясненні учням механізмів захисту прав

людини під час збройного конфлікту, неприпустимості воєнних злочинів, розумінні невідворотності покарання за них тощо. Все це включає в себе міжнародне гуманітарне право, яке було інтегровано в систему шкільної громадянської освіти.

Вивчення учнями міжнародного гуманітарного права – (МГП), сприятиме розумінню сторін конфлікту, принципів гуманності та військової необхідності, механізмів захисту жертв війни, формуванню навичок дій особистої безпеки в умовах збройного конфлікту тощо.

Однак викладання МГП є певним викликом для нас, педагогів. Норми МГП є нормами міжнародного права і достатньо складними для розуміння дітьми. До того ж в умовах змішаного, а часто й дистанційного навчання діти самостійно опрацьовують навчальний матеріал. На допомогу педагогічним працівникам/працівницям МОН України затвердило методичні матеріали, розроблені експертами Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) «Як викладати питання з міжнародного гуманітарного права на уроках історії, громадянської освіти та правознавства». Матеріали містять практичні рекомендації відповідно до оновлених навчальних програм. Однак питання «Як подати освітній матеріал цікаво для учнів, зацікавити їх темами МГП?» є все ще актуальними.

Насамперед результативність заняття залежить від його планування. Зазвичай, вчитель конструє урок, керуючись календарним

плануванням та підручником.

При цьому виникає дилема: як подати весь матеріал з активностями учнів, вмістивши його у формат 45 хвилин (а при дистанційному навчанні – 20-30 хв.)? Тому результативніше, на нашу думку, підійти до планування навчальної діяльності за принципом зворотного дизайну. Сам підхід всебічно описано в публікації Оксани Пасічник, вчительки інформатики ліцею «Сихівський» Львівської міської ради, учасниці робочих груп з розробки державних стандартів освіти (інформатична галузь), «Опису цифрової компетентності педагога», промоутерка проекту освіти з цифрового громадянства Ради Європи.

Зворотний дизайн передбачає планування від очікуваних результатів, які ми хочемо досягти на уроці. Важливо формулювати їх «мовою учнів»: діти будуть називати, аргументувати, відмічати, пояснювати, ідентифікувати тощо. Сформулювати очікування можуть допомогти дієслова Блума .

Варто зважати, що очікувані результати з Міжнародного гуманітарного права потрібно формулювати, визначаючи не лише знаннєвий результат, а насамперед уміння, ставлення та цінності. Наприклад, при вивченні матеріалу щодо змісту міжнародного гуманітарного права можна визначити такі очікувані результати: учні/учениці

- пояснюватимуть зміст назви МГП; мету застосування МГП;
- порівнюватимуть особливості захисту прав людини в мирний час та в період збройного конфлікту;
- наводитимуть приклади джерел, інститутів і норм МГП щодо застосування чи порушення міжнародного гуманітарного права в період міжнародного збройного конфлікту на території України;
- висловлюватимуть власну думку щодо місця й ролі МГП між військовою необхідністю та гуманністю; що під час збройного конфлікту ніхто не має зазнавати тортур або підлягати нелюдському чи принизливому ставленню та покаранню;
- стверджуватимуть, що права людини завжди слід поважати та захищати; що існують ефективні засоби захисту жертв війни тощо.

Допомогти сформувати очікування при плануванні допоможуть програма та посібник курсу «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право», Методичні матеріали для вчителя «Як викладати питання з міжнародного гуманітарного права на уроках історії, громадянської освіти та правознавства», затверджені в МОН України, дескриптори Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи.

Сучасні учні/учениці на уроках надають перевагу створенню такого освітнього середовища, яке дає можливість комунікувати, працювати з гаджетами. Тому зацікавити дітей темами міжнародного гуманітарного права можна, використовуючи активні методи навчання, пропонуючи для обговорення контroversійні запитання, які дають можливість створити дискусію. Наприклад, при опрацюванні теми «Інтеграція та глобалізація» розділу 7 курсу з громадянської освіти, запитайте в учнів/учениць: «Чи є, на Вашу думку, збройна агресія РФ проти України викликом світовому порядку та демократичним цінностям?»

Запропонуйте їм підібрати від 3-х аргументів для обґрунтування своєї думки. Роботу з цим завданням також можна організувати методом «Займи позицію» чи як роботу в групах. У ході дистанційного навчання (з використанням платформи Zoom) методом «Займи позицію» можна запропонувати учням висловити свою думку стосовно питання «Міжнародне гуманітарне право – це гуманність чи військова необхідність?». Учні виявляють свою позицію, ставлячи позначки (які знаходяться на верхній панелі екрану Zoom), в презентації вчителя. Зацікавити учнів можуть завдання, що передбачають дослідження. Це можуть бути як колективні проекти, так й індивідуальні дослідження. Для цього варто запропонувати учням/ученицям дослідити такі теми як: «Цьогоріч звучать заклики про реформування ООН. Що є причиною цього? Чи дійсно ООН потребує реформування?», «Якою є реакція світової спільноти на агресію російської федерації у 2014 році та у 2022 році?», «Війна росії проти України стала причиною глобальної гуманітарної трагедії та спричинила найбільше переміщення людей із часів Другої світової війни. З якими викликами зіткнулися українці,

що змушені були залишити свої домівки?» тощо.

Заслужує на увагу досвід онлайн-школи «Майбутні», які під час проведення відкритого курсу «Міжнародне гуманітарне право» застосовували симуляційні ігри. Зокрема, під час симуляції учні в групах готували звернення для засідання Ради Безпеки ООН про чинний перебіг подій російсько-української війни (групи представляли владу України, російську федерацію, Міжнародний комітет Червоного Хреста, журналістів).

Цікавим для дітей може бути дослідження різноманітних ресурсів з МГП – від правових норм до ресурсів щодо фіксації фактів воєнних злочинів, вчинених на території України. Наприклад, дослідження Рішення 145 Асамблеї Міжпарламентського Союзу щодо засудження агресії росії проти України. Або запитайте в учнів/учениць, чи знають вони, що в Україні широко проводиться робота по документуванню воєнних злочинів та відкритті провадження по геноциду та злочину агресії. Запропонуйте їм дослідити діяльність Центру документування УГСПЛ, Мапу пам'яті Центру документування, сайту Коаліції правозахисних організацій «Україна. 5 ранку», сайт «Російсько-українська війна: докази» тощо.

Мабуть, усі педагоги переконалися у перевагах групової роботи в класі.

Якісно організована робота сприяє розвитку комунікації дітей, мисленню, творчості та зацікавленню темою. Тому різні форми групової роботи є максимально корисними при вивченні МГП. Наприклад, під час опрацювання учнями/ученицями принципів МГП, об'єднайте їх у групи та запропонуйте, використовуючи власні гаджети, пригадати/дослідити зміст принципів міжнародного гуманітарного права, навести приклади порушень російською федерацією цих принципів щодо цивільних осіб та цивільних об'єктів:

1 група: принцип розрізнення;

2 група: принцип пропорційності/сумірності;

3 група: принцип вжиття запобіжних заходів;

4 група: заборона заподіяння зайвих ушкоджень або страждань.

Іншим завданням для організації групової роботи може бути пропозиція поміркувати про

різницю між правовим статусом біженців та внутрішньо переміщеної особи. Тут можна організувати групову роботу учнів/учениць методом сторітелінг. Для цього об'єднайте дітей у 4-6 груп/пар (у залежності від кількості дітей у класі) та запропонуйте уявити героя, жителя однієї з областей України за алгоритмом:

- Як її/його можуть звати?
- Скільки їй/йому років?
- Чим вона/він займався/займалася до війни, де жили?
- Які причини евакуації?
- Яка в неї/нього родина?
- Де вона/він живе нині?
- Чи є в них робота? Яка це робота? Може, вони безробітні?
- Що могло би зробити їх щасливими?

При організації дистанційного навчання для цієї роботи варто скористатися інтерактивними онлайн-дошками, сервісом Padlet чи Zoom-дошкою. Наступним кроком запропонуйте 2-3-м групам, використовуючи підручник курсу «Громадянська освіта» і текст Конвенції про статус біженців, визначити правовий статус біженця/тимчасового захисту та відмітити тезисно біля зображення свого героя. Іншим 2-3-м групам, використовуючи підручник та власні тексти Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», визначити правовий статус внутрішньо переміщеної особи й також відмітити тезисно біля зображення свого героя. По завершенню роботи запропонуйте 2-м групам, які виконували різні завдання, об'єднатися та обмінятися інформацією за алгоритмом: хто мій герой – який його статус та що він означає – який захист він має.

Поверніть учасників у загальне коло та обговоріть:

- Які емоції, почуття викликала у Вас ця робота?
- Яку нову інформацію Ви дізналися?
- Де і коли вона може знадобитися?

Підвищує інтерес до МГП і використання відеоконтенту, що відповідає віковим та психологічним особливостям дітей. Це можуть бути ролики на YouTube від УГСПЛ чи каналі Військового телебачення України (проект «Право знати») тощо.

Перед переглядом відео учням ставляться запитання, відповіді на які обговорюються після перегляду відеоконтенту. Наприклад, обговорення відеоролика УГСПЛ «Як втримати людяність під час війни» відбувається за питаннями:

- Про що йдеться у відео?
- В яких ситуаціях та кого захищає міжнародне гуманітарне право?
- Які вимоги щодо воєнних дій згадано у відео?
- Що забороняє та до чого зобов'язує МГП?
- У чому головна суть МГП?

Цікавим та корисним для учнів буде така форма роботи, як інтерв'ю, яке вони можуть взяти у родичів та знайомих, виконуючи випереджувальне завдання:

- Як Ви вважаєте, чи діють права людини під час збройного конфлікту?
- Чи знайомі Ви з міжнародним гуманітарним правом?
- Яка, на Вашу думку, основна його мета?

Школярі також можуть провести дослідження з питань ставлення українців до дотримання принципів МГП сторонами збройного конфлікту; притягнення злочинців до кримінальної відповідальності; міжнародного співробітництва держав у протидії агресії РФ та презентувати результати цих досліджень на заняттях. Останнім часом набули популярності освітні онлайн-сервіси. Тому при вивченні МГП не варто ігнорувати такий ресурс.

Це різноманітні завдання, тести на платформах: Mentimeter, Kahoot, Wordwall Learning Apps, Triventy, Flippity, Gimkit, Socrative, Class-time, Quizizz, Bingo Baker тощо. Прикладом вивчення МГП є завдання з використанням сервісу LearningApps.

<https://learningapps.org/display?v=p27m-6kt9c22>

<https://cutt.ly/J02QCCn>

Чи обговорення з дітьми теми «Правосуддя перехідного періоду. Що має зробити влада, громадяни, аби справді повернулося мирне життя?» з використанням онлайн-дошки Jamboard: <https://cutt.ly/J02QCCn>.

Також для актуалізації знань учнів або рефлексії доцільно використати застосунок Mentimeter. Цікаво перевірити учням теоретичний матеріал з МГП дозволить застосунок Kahoot.

Важливо зазначити, що особливістю вивчення МГП є необхідність розуміння дітьми його актуальності для українців. Для цього впродовж заняття слід звертатися до учнів/учениць та актуалізувати навчальний матеріал МГП з життям, досвідом українців. Потрібно обговорювати такі теми, на кшталт:

«Як уберегтися цивільній особі? Що їй не слід робити в зоні активних бойових дій та на окупованій території?», «Які перспективи створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України?», «Чи може цивільна особа втратити імунітет від нападу?» тощо.

Під час дистанційного навчання в асинхронному форматі можна запропонувати школярам висловити своє бачення про значення міжнародного гуманітарного права (надати спільний доступ до гугл-презентації, у якій учень обирає собі один слайд для написання відповіді). У ході синхронної зустрічі відбувається обговорення відповідей.

Отже, актуальні та складні питання міжнародного гуманітарного права доречно висвітлювати учням за допомогою активних форм та методів навчання. Пропонувати дискусійні питання, обговорення в парах та групах, застосовувати симуляційні ігри, фото та відеоконтент.

Також важливим є використання різноманітних онлайн-ресурсів, як при дистанційному, так і очному навчанні. Це допоможе цікаво навчати учнів основам міжнародного гуманітарного права. Значну допомогу у підготовці уроків надасть посібник до курсу «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право», який містить готові інтерактивні заняття.

Список використаних джерел:

1. Компас: Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. URL: <https://dodmc.dn.ua/images/stories/Biblioteka/kompas.pdf>
2. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів закладів освіти. URL: <http://surl.li/ctvch>
3. Пасічник О. Зворотний дизайн. Інформатика. Я роблю це так. I do it my way. URL: <https://oksana-rasichnyk.wordpress.com/2020/06/24/backwards-design/> (дата звернення: 19.12.2022).
4. Дієслова за Блумом. Google Docs. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1JR8o2b48Ay-CbtJOtZ5Z9mEXzKaiFphbJWkAGyAfK9yA/edit#gid=0> (дата звернення: 20.12.2022).
5. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 70-71 // https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf
6. Про методичні рекомендації щодо викладання міжнародного гуманітарного права. Лист МОН 4/2698-22 від 27.09.2022. Головна | Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/09/27/Pro.metod.rekom.shchodo.vykl.mizhn.hum.prava-4.2698-22.vid.27.09.2022.pdf> (дата звернення: 20.12.2022).
7. Рамка компетентностей для культури демократії. т.2. Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа». URL: <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/ofitsiini-dokumenty-rady-uevropy/ramka-kompetentnostej-dlya-kulturi-demokratiji> (дата звернення: 20.12.2022).
8. Відкритий курс «Міжнародне гуманітарне право. URL: <http://surl.li/elcvc>
9. 145 Асамблея Міжпарламентського Союзу прийняла фінальну Резолюцію, у якій різко засуджується агресія росії проти України. Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/racom/229190.html> (дата звернення: 20.11.2022).
10. <https://helsinki.org.ua/activities/voienni-zlochyny/>
11. <https://memorialmap.org/map>
12. <https://www.5am.in.ua/>
13. <https://dokaz.gov.ua/>
14. <https://youtu.be/e0Ju9bhaVaw>
15. Право знати. Правила ведення війни //Військове телебачення України, 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0so6YSc16oE>
16. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – 268 с. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf

ЮЛІЯ НУЖА

Вчитель історії Олександрівського ліцею імені Івана Бурия Валківської міської ради Богодухівського району Харківської області

Яким методам навчання громадянської освіти надати перевагу

У ситуації, коли демократичні перетворення у нашій державі спрямовані на розвиток громадянського суспільства та побудову правової держави, формування громадянської компетентності учнів набуває особливої актуальності. Так в Законі України «Про освіту» визначено мету освіти, в якій акцентовано увагу на «вихованні відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству» [1]. Відхід від знанневої парадигми в сучасній освіті дає можливість перетворити уроки громадянської освіти на діяльнісний простір, що дозволяє формувати ціннісні сенси для життя.

В українській науці та методиці розглядаються різні аспекти застосування активних методів навчання. Особливості інтерактивного навчання досліджували:

Є. Ільїн, Г. Коберник, Я. Коменський, О. Пометун, Л. Пироженко, Т. Ремех, О. Савченко, О. Сухомлинська.

Середовище сучасного уроку громадянської освіти потребує нових практичних ідей. Особисто я, в освітньому процесі використовую весь спектор методів навчання: пасивних, активних та інтерактивних. Втім, перевагу надаю активним й інтерактивним методам.

На мою думку, саме ці методи найбільш відповідають компетентнісному підходу в навчанні. Оскільки вони засновані на прямій взаємодії досвіду учнів й сприяють формуванню навичок і умінь, виробленню цінностей, створюють атмосферу співро-

бітництва, взаємодії [2].

Наприклад, на першому уроці з теми «Індивід. Особа. Особистість. Громадянин» або на другому уроці «Ідентичність. Формування самоідентичності» використовую вправу «Паперова людина».

Пропоную учням взяти чистий аркуш паперу і власноруч обірвати аркуш так, аби вийшов контур людини. Після завершення роботи учні/учениці демонструють свої фігури та долучаються до обговорення:

- 1) Знайдіть однакові фігури. Чому серед запропонованих фігур відсутні однакові?
- 2) Чим схожі, а чим різняться між собою фігури?
- 3) Чи можна в суспільстві знайти однакових людей? [2].

А коли ми вивчаємо тему «Конфлікт» пропоную подивитися на паперову фігуру та знайти те, що не подобається і записати свої думки загинаючи фігуру зверху (скласти гармошкою: скільки недоліків – стільки вигинів).

Питання для обговорення:

- 1) Пофантазуйте, на які дії здатна така людина?
- 2) Як ця людина може себе почувати?
- 3) Які можуть бути стосунки у такої людини з оточуючими?

Після вислуханих відповідей пропоную 15 похвалити цього чоловічка, сказати йому слова підтримки і розгорнути папір. Похвалили – розгорнули.

Питання для рефлексії:

- 1) Яка вийшла у нас паперова людина?

- 2) Як ця людина може себе почувати?
3) До яких висновків Вас спонукає ця вправа?

При вивченні теми «Людська гідність і права дитини» пропоную учням вправу «Два яблука». Я завчасно, на заняття, приношу два яблука (невеличкі за розміром і подібні). Показую учням і пропоную знайти відмінності. Значних відмінностей не буде. Далі – пропоную учням уявити себе учасниками конгресу, на який приїхали представники різних країн і долучитися до міжнародного експерименту, зробити важливі висновки та підготувати рекомендації.

Одне яблуко ми кладемо на стіл, а друге беру в руки та даю дітям інструкцію:

Зараз ми зробимо дуже важливий експеримент -дослідження, якість якого буде залежати від того, наскільки чітко ви слідуватимете за інструкцією. Ви бачите: у моїх руках яблуко. Нам необхідно знайти у ньому щось негативне, сказати про це і зробити якусь негативну дію по відношенню до нього (вдарити, стиснути, постукати ним, тощо).

Я показую приклад. Тримаю яблуко в руках і кажу: «Фу! Яке гидке яблуко!», а потім декілька разів стукаю ним об стіл. Потім передаю це яблуко одному з учнів.

Коли яблуко повернулося до мене, я пропоную учням знову порівняти два яблука і роздивитися, чим вони різняться. Діти можуть не помітити серйозних відмінностей. Тоді я розрізаю яблуко, над яким не «знущалися» діти: «Як воно виглядає зсередини?» Далі розрізаю яблуко, над яким ми експериментували: «Як це яблуко виглядає зсередини?» (воно буде рихлим, можна трішечки надавити на його, щоб пустило сік).

Хто хоче скуштувати це яблуко?

Чому?

Які причини того, що Ви не бажаєте його спробувати?

А чому яблуко стало таким?

Так трапляється і з людьми. Коли ми обзиваємо, ображаємо, принижуємо, «знищуємо» когось, ми «кидаємо його на підлогу»... Так, наче це яблуко. Зовні ми душевних ран не помічаємо, але зсередини вони будуть спустошувати. Ми руйнуємо людей зсередини.

Питання для обговорення:

- 1) Що Ви відчували б, якщо були на місці цього яблука?
- 2) Якими нам треба бути, щоб такого не сталося з тими, хто з нами поруч?
- 3) Які Ваші враження від вправи?
- 4) Які висновки Ви зробили? [3].

Нині, як ніколи, набуває актуальності розвиток моральних цінностей підростаючого покоління, виховання добра, любові, співчуття та милосердя.

Тому з 2008 року, в нашій школі, запроваджена нова форма виховної діяльності – «Театр Життя». Що таке «Театр Життя»?

Це театралізована форма, яка розкриває тему за допомогою:

- художніх образів,
- засобів театралізації,
- використання творчих здібностей учнів.

За формою це дійство можна назвати «театром без дійових осіб»: актори діляться історіями у вигляді діалогів чи монологів, підсилюючи гостроту відчуттів музикою.

«Театр Життя» можна вважати інтерактивною формою діяльності, адже особливість його полягає у підготовці не лише акторів, а й глядачів. У «Театрі Життя» є низка правил:

- не можна аплодувати;
- виходити з залу чи заходити до нього;
- розмовляти;
- актори виступають в затемненому приміщенні, у чорному вбранні (щоб нічого не відволікало уваги);
- використовувати вогонь свічок (символ життя, надія на краще).

Підготовка займає багато часу. Перший етап вирішальний, адже для того, щоб діти краще сприймали інформацію, необхідно, щоб перед ними стояли такі ж самі учні – їхні однокласники, друзі, товариші.

Важливо, щоб актори налаштувалися на гру та відчували усю серйозність ситуації, зрозуміли свою важливу місію, учні прослуховують увесь сценарій. Потім самі обирають собі роль – кому що ближче. Дехто читає навіть по два монологи чи діалоги.

Під час підготовки відбувається колективна діяльність учнів і вчителя. Вистави можуть бути показані багаторазово, що дає можливість пра-

цювати з великою і різноманітною аудиторією. «Театр Життя» – не лише гра, але й підбір важливих психологічних тем, музичного супроводу, відеороликів і робота з презентаціями, які допомагають глядачеві глибше та серйозніше осягнути тему вистави. За період роботи «Театру Життя» відбулося чимало заходів.

«Знати, щоб жити», «Обери життя», «Театр Життя», «Найвища цінність життя», «Поважайте старість», «Крок назустріч», «І духом сильна наша юнь», «Сирітство в Україні».

Досягненням виступу акторів «Театру Життя» була реакція залу на побачене. Коли у залі ввімкнули світло, на очах глядачів бриніли сльози, як вияв того, що порушені проблеми зачепили за душу.

Таким чином, впровадження нової форми виховної діяльності, як «Театр Життя», спонукає до переосмислення власного життя, адже це стимул до змін на краще, можливість поди-

витися на себе збоку.

З 2020 року викладаю предмет «Громадянська освіта», який дає можливість під час практичних занять впровадити елементи цього «Театру Життя» на уроках. Під час вивчення розділу 3 «Людина в соціокультурному просторі», учні підшукали, відтворили і обговорили життєві ситуації з теми «Булінг у підлітковому середовищі». Виступ деяких школярів супроводжувався відеосюжетом з Інтернету, у якому йшлося про почуття головного героя. Інший виступ підготувала група учнів, яка висловила почуття кожного героя сюжету. Практичне заняття відбулося емоційно і результативно.

Перетворення уроку громадянської освіти на простір активної взаємодії сприяє розвитку особистісної рефлексії учнів, становленню їх активної суб'єктної позиції у навчальній діяльності, розвитку навичок спілкування, розвитку їх пізнавальної активності.

Список використаних джерел :

1. Закон України Про Освіту Електронний режим доступу:URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання Електронний режим доступу:URL: https://nvk-licey.at.ua/_ld/0/2_BTn.pdf
3. Профілактика булінгу у літньому таборі: інтерактивні форми роботи (методичні рекомендації для вихователів, практичних психологів, соціальних педагогів) Чернігів 2019 р. 67с. Електронний режим доступу:URL: <http://mayak.poltava.ua/wpcontent/uploads/2019/11/profilaktika-bulingu.pdf>
4. Нужна Ю.П. Автор досвіду Виховання добра, любові, жалю, співчуття та милосердя через Театр Життя Електронний режим доступу:URL: <https://naurok.com.ua/vihovannchya-dobra-lyubovi-zhalyu-spivchuttya-ta-miloserdya-cherez-teatr-zhittya-246986.html>

ІГОР ПОДВАРСЬКИЙ
викладач суспільних дисциплін
Сумського будівельного коледжу
Сумської області

Лобіювання інтересів та корупція в контексті курсу громадянської освіти

У сучасних умовах інтеграції України з Європейським союзом, а також в контексті вивчення теми «Лобіювання інтересів та корупція», з курсу громадянської освіти, учні та студенти вивчають особливості прояву цієї тематики в умовах України та світу. Учням слід донести інформацію, що лобізм та корупція – важливі риси публічного апарату, у багатьох сучасних суспільствах і політичних системах, оскільки вони визначають суттєві засоби, крім голосування, за допомогою яких окремі особи можуть впливати на певні рішення державної влади та органів місцевого самоврядування. Корупцію та лобіювання часто поєднують в суспільній свідомості: критики лобіювання припускають, що це «хабарництво під прикриттям», або «хабарництво в костюмі».

Хоча обидва явища націлені на досягнення сприятливого результату для суб'єкта права, проте обидві практики залишаються різними з погляду юриспруденції.

При детальному розгляді терміну «лобіювання», учням та студентам обов'язково треба засвоїти, що лобізм в Україні, на відміну від багатьох країн світу, – незакріплений в юридичних документах. Лобіювання – це спосіб пошуку законного впливу на управлінський суб'єкт, який прийнятний згідно чинного законодавства певної держави. Корупція як політико-правовий феномен завжди має незаконний характер. Таку основну відмінність критикують деякі науковці (наприклад професор Брістонського університету Франческо Гіванноні вмотивовує,

що вона не здається особливо корисною відмінністю, оскільки певні правові системи не визнають жодне з цих явищ законною дією [2]. Дійсно, не всі країни легалізували лобізм. На законодавчому рівні повномасштабно визначили правила такої діяльності США, Канада, Японія. Аспекти лобістських проявів, в окремих сферах, містяться у нормативних правилах Франції (Кодекс етики лобістів) та Німеччини (Положення «Про реєстрацію союзів та їх представників у Бундестазі»). Чимало європейських країн не містять комплексного законодавства, проте дуже активно обговорюють питання про можливість законодавчого унормування цієї сфери. Тому тут, скоріше, необхідно говорити не про законність та незаконність, а про легалізовану (лобізм) та протиправну (корупція) діяльність. Варто звернути увагу, що в деяких країнах феномен лобіювання дедалі більше розширює свій вплив. Так, за останніми аналітичними даними, витрати на лобіювання у США зросли з 1,44 млрд. доларів у 1998 році до 3,78 млрд. доларів у 2021 році [1]. Лобіювання можна визначити як низку заходів, що впливають на прийняття рішень представниками держави, але які не забезпечують цим представникам прямих вигод. Корупція може бути репрезентована такими ж видами діяльності, які забезпечують правопорушникам пряму вигоду.

Отже, фінансова плата за поради експертів для представників влади, щоб вони прийняли бажаний законодавчий акт, вважається

лобіюванням.

Водночас, оплата тим самим політикам, за необхідне голосування, буде визначатися, як корупція.

При вивченні терміну «корупція» учням та студентам слід наголосити, що корупція – це первинний чинник підриву економічної системи, яку варто розуміти як використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, з метою одержання неправомірної вигоди, з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Тому не може бути і мови про те, що корупція буде використовуватись як законний механізм.

Учням та студентам, обов'язково, слід наводити

приклади, як корупція впливає на життя людей, які є ризики, наслідки, за допомогою яких органів та законів Україна бореться з корупцією. Також визначити індекс сприйняття корупції в Україні за допомогою антикорупційної організації Transparency International. При організації заняття з цієї теми, важливо використовувати таблиці, схеми, діаграми та відеоролики. Студенти, за допомогою наочності, зможуть краще опанувати матеріал. Підсумовуючи заняття, важливо, щоб студенти зробили власні висновки з теми. Викладачу потрібно надати слово якнайбільшій кількості студентів. Також, окрім опрацювання теми з підручника, домашнє завдання можна задати творчого плану, наприклад, написання есе чи розв'язання кросворду.

Список використаних джерел :

1. Lobbying Data Summary. OpenSecrets.org. URL: <https://www.opensecrets.org/federallobbying>
2. Giovannoni F. Lobbying versus Corruption. CESifo DICE Report 1. 2011 P. 12–16.

АНАСТАСІЯ ЗЕЛЕНОВА

учитель-методист
учитель історії Харківської
спеціалізованої школи № 75,

Як соціалізується цифрове покоління. Особливості та ризики

Актуальність досліджуваної проблеми визначається особливостями сучасного молодого покоління, умовами його соціалізації та формування як особистостей. Ці ознаки відбиваються й на перебігу педагогічного процесу, ефективності засвоєння учнями навчального матеріалу та їхній повсякденній поведінці як у школі, так і поза її стінами.

Народження в інформаційній цивілізації – ключова умова формування молодого покоління, на яку впливають позитивні та негативні чинники цього часу.

Відповідно, соціалізація сучасних школярів має подвійний характер, вона відбувається одночасно у реальному та віртуальному просторі. Остання для більшості школярів важливіша, бо саме тут вони можуть приміряти на себе будь-які маски, стати ким завгодно, аби вистачило фантазії.

Вони шукають своє місце у соціумі, свої цінності, шляхом випробовування себе у різних ролях і статусах. Ці проблеми розглядаються на курсі «Основи здоров'я», вивчення якого закінчується у 9-му класі (1). І цілком природно, що курс «Громадянська освіта» (2) пропонує учням дослідити проблеми соціалізації, комунікації, цифрової ідентичності, але вже на рівні учнів старшої школи. Це свідчить про наступність у формуванні особистості у середній школі.

У цій науковій розвідці ми спираємось надумки

фахівців, які вивчали так зване «цифрове покоління». Цей термін був введений Марком Пренськи (3), який називав «цифровими людьми» студентів-абітурієнтів 2000-х.

В аналізі особливостей інформаційного суспільства ми використовували ідеї Д. Белла (4), М. Кастельса (5), О. Тоффлера (6), С. Мартинюка (7). З метою з'ясування сутності та особливостей кіберсоціалізації молодого покоління ведуть дослідження вітчизняні науковці Богдан М.С. (8), Варивода К.С. (9), Галіч Т.О. (10), Петрунько О. (11), Тадаєва А.В. (12). Мета цієї статті полягає у з'ясуванні особливостей соціалізації та набутті ідентичності представниками цифрового покоління та надання рекомендацій для ефективної взаємодії з учнями у педагогічному процесі.

Аналіз наукової літератури дозволяє дати визначення цифровому поколінню. Це – молоді люди, що народилися в кінці ХХ-на початку ХХІ століття, які не знали життя без гаджетів та Інтернету, які існують в інформаційному середовищі і широко використовують інформаційно-комунікативні технології.

Науковці вважають, що в сучасних умовах треба вести мову про переважно кіберсоціалізацію підлітків та набуття ними кіберідентичності, адже саме у кіберпросторі вони набувають соціальний досвід взаємодії, співробітництва, спілкування як з соціумом, так і з окремими людьми. Ключовою особливістю

кіберсоціалізації є те, що сьогодні Інтернет надто активно втручається у взаємодію дітей та дорослих. Раніше у батьків і вчителів не було такого могутнього конкурента. Зараз він з'явився.

У віртуальному світі на дітей чекають не тільки набуття досвіду та знайомство з приємними людьми. Неминучими елементами соціалізації стали й кібербулінг (цькування в Інтернеті), мобінг (психологічне насильство в Інтернеті), тролінг (провокація в Інтернеті) і харасмент (домагання в Інтернеті).

Процес соціалізації молодого покоління в комунікаційному полі Інтернету охоплює не тільки вивчення мови, цінностей, норм і особливостей соціальної взаємодії, але і специфічні форми концентрації уваги та навички роботи з інформацією. Як приклад, можна навести дослідження соціального впливу комунікативних технологій Г. Рейнгольда (13, с. 59-60) та дослідження Ш. Теркла (14). І це ще одна з ознак кіберсоціалізації.

Дослідники (15) вважають, що основною перевагою кіберсоціалізації (або соціалізації в інтернеті) є майже повна самостійність у виборі шляхів розвитку та дотримання цього шляху. Цей процес також характеризується такими особливостями інтернет-середовища, як: доступність, мобільність і оперативність, відносна безпека і анонімність, свобода самовираження, які здатні активно впливати як на позитивні, так і на негативні риси у процесі соціалізації. Сучасні технології дозволяють здійснювати обмін знаннями та досвідом, вони здатні активізувати діалог між культурами. Є і негативні моменти соціалізації та ідентифікації особистості в мережі. Вітчизняні та

закордонні дослідники інтернету як основну небезпеку виділяють комп'ютерну залежність. У середньому потрібно не більш півроку-рік, щоб стати комп'ютерним едиктом (залежною людиною). Такі люди втрачають зв'язок з реальністю, інколи навіть не здатні розрізнити віртуальний та реальний світ, втрачають мовні навички (не здатні обґрунтовано висловити свою точку зору), при спілкуванні з навколишніми людьми, займають щодо них ворожу, агресивно-негативну позицію.

Зазвичай, у повсякденному житті вони мляві, апатичні, сумні, пасивні, позбавлені життєрадісності, у них знижена пізнавальна активність, вони нездатні до конструктивного виходу із конфліктної ситуації (16).

Знижений рівень емпатії – ще одна негативна риса сучасного покоління, яка з'явилася внаслідок кіберсоціалізації. Саме тому теми дисципліни «Громадянська освіта», які пов'язані з комунікацією у суспільстві – надважливі (17).

Висновки:

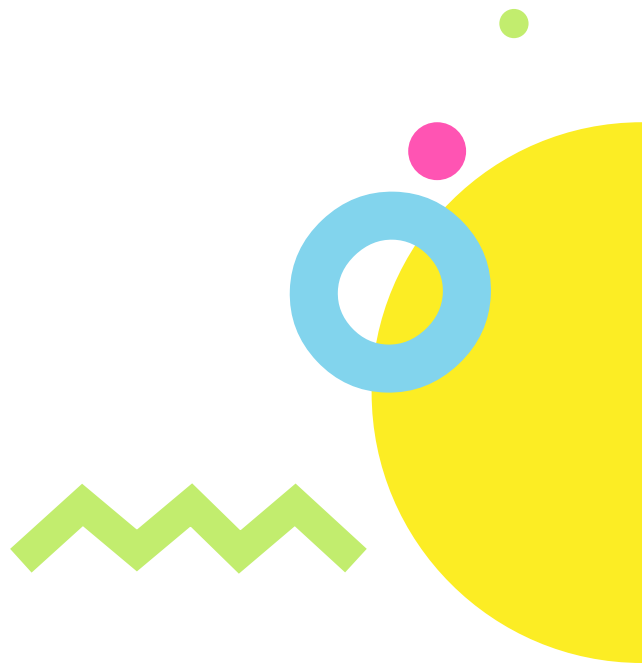
1. Цифрове покоління – об'єктивна реальність нашого часу. Це слід враховувати в освітньому процесі, а саме: слідкувати за обсягом нового матеріалу, аби не перевантажувати учнів, користуватися алгоритмічними інструкціями виконання завдань тощо).
2. Оскільки в сучасних умовах соціалізація особистості відбувається здебільшого у кіберпросторі, треба максимально заповнити його схвалюваним суспільством контентом, який у привабливій для підлітків формі буде пропагувати гуманістичні загальнолюдські цінності, традиції, норми та правила поведінки.

Список використаних джерел :

1. ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я. 6 – 9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.osnovy.zdorovia-6-9.pdf>
2. Методичний посібник для 10-го класу «Громадянська освіта» розділ 1, 5. - Львів: ВД «Панорама», 2018.
3. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants Part 1 // On the Horizon, – 2001. – Vol. 9. Issue 5. – P. 1–6.
4. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330-415
5. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура: Пер. с англ./ М. Кастельс;

Под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с

6. Тоффлер О. Третья волна // США: экономика, политика, идеология. – 1982. – № 7 – 11. – С.79-82
7. Мартинюк С. Генезис інформаційної цивілізації. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – 192 с.
8. Богдан М.С. Психологічні особливості спілкування залежних від соціальних мереж / М.С. Богдан, О.В. Горецька // Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук. Київ, 2014. С.26-29
9. Варивода К.С. Позитивні й негативні аспекти взаємодії сучасної молоді в соціальних мережах / К.С.Варивода // Журнал Науковий огляд. 2015. №7(17). С.1-16
10. Галіч Т.О. Соціальні мережі Інтернет як агент соціалізації молоді/ Т.О. Галіч// Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: збірник наукових праць ДонДУУ. Вип.281. с. 250-256
11. Петрунько О. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі : монографія / О. Петрунько. Полтава : ТОВ НВП “Укрпромторгсервіс”, 2010. С. 480.
12. Тадаєва А. В. Кіберсоціалізація як складова соціалізації дітей молодшого шкільного віку в умовах інформаційного суспільства. Вісник Харківської державної академії культури. Вип. 42 : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури ; відп. ред. В. М. Шейко. Х. : ХДАК, 2014. С 242-249
13. Рейнгольд Г. Умная толпа: Новая социальная революция / Г. Рейнгольд – М.: Фаир- пресс, 2006. – 416 с.,
14. Теркл Ш. Интервью для проекта Digital Nation. Life on the digital frontier / Ш. Теркл. – URL: <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/digitalnation/interviews/turkle.html>
15. Куцик А. Ю. Людина в глобалізаційній культурі інтернет-середовища // ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ. – 2017 – № 4. – С. 73-77
16. Корецька Л.В., Макаренко І.О. Інтернет мережа та її негативний вплив на особистість. – URL: <http://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/internet-merezha-ta-yiyi-negativniy-vpliv-na-osobistist/>
17. Методичний посібник для 10-го класу «Громадянська освіта». Розділ 3. «Людина в соціокультурному просторі». - Львів: ВД «Панорама», 2018.

Wondershare
PDFelement

СІТЛАНА МАЗУРИК

заступник директора
з навчально-виховної роботи;
вчитель громадянської освіти
Білозерської загальноосвітньої школи
I-III ступенів
Білозерської міської ради
Донецької області

Конструктивне спілкування в контексті уроків громадянської освіти

Конструктивне спілкування – невід’ємна складова життя, необхідна умова для повноцінної діяльності людини, як гвинтика у механізмі суспільства. Коли мова йде про соціальні конфлікти, то ця тема набуває особливої актуальності.

Передусім, це стосується суперечок, які виникли внаслідок браку конструктивного спілкування. Тому причини виникнення конфліктів завжди цікавили свідомих людей: з давнини до сьогодення, від теоретиків людина до практиків. Нині проблема стосунків в освітньому середовищі та поза його межами залишається на часі, адже для конструктивної комунікації необхідно, окрім власне мови, уміння володіти «комунікативним фоном», на якому відбувається творення повідомлення та його декодування. Взаємне знання правил та принципів ненасильницької комунікації також відіграє вагомий роль. Формування особистості – ключове завдання освіти. Коли мова йде про те, чи готова людина взяти відповідальність за своє життя, має бажання до самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [1]. Проблеми конфліктності були присвячені праці найбільш відомих теоретиків з психоаналізу (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Берн). Значний масив науково-методичних напрацювань, стосовно комунікативних процесів, складають надбання українських вчених-

педагогів (О. Балл, І. Бех, І. Зязюн, Н. Волкова, С. Смотрицька, В. Филипчук, Н. Хомутинікова). Численність та багато-векторність наукових досліджень засвідчує розуміння важливості комунікації людина як ключового чинника розвитку особистості та суспільства.

Втім, складність, багатовекторність явища конструктивної комунікації, неоднозначність підходів до розуміння її сутності та змісту, недостатній рівень розробленості методичних засобів розвитку комунікаційних умінь – усе це зумовлює актуальність дослідження окресленої нами проблеми. Якщо говорити про комунікацію у загальному вимірі, то це – обмін інформацією, який здійснюється заради досягнення спільних цілей. Водночас, конструктивна комунікація можлива тільки у тому випадку, коли її учасники керуються принципом співпраці й реалізують відповідну поведінку. Головною умовою конструктивної комунікації є врахування учасниками не лише власних інтересів, але й зацікавленості інших учасників. Окрім цього, й використання усіх необхідних комунікативних практик заради інтересів іншого. Формулу ефективної комунікації можна представити у вигляді схеми.

Рис. 1. Схема ефективної комунікації. Там, де діють люди – завжди є місце для конфлікту. Конфлікти, як реальність нашого часу, займають значну частину життя. Отже, слід якомога раніше здобути знання про закони конфліктної взаємодії, навчитися керувати

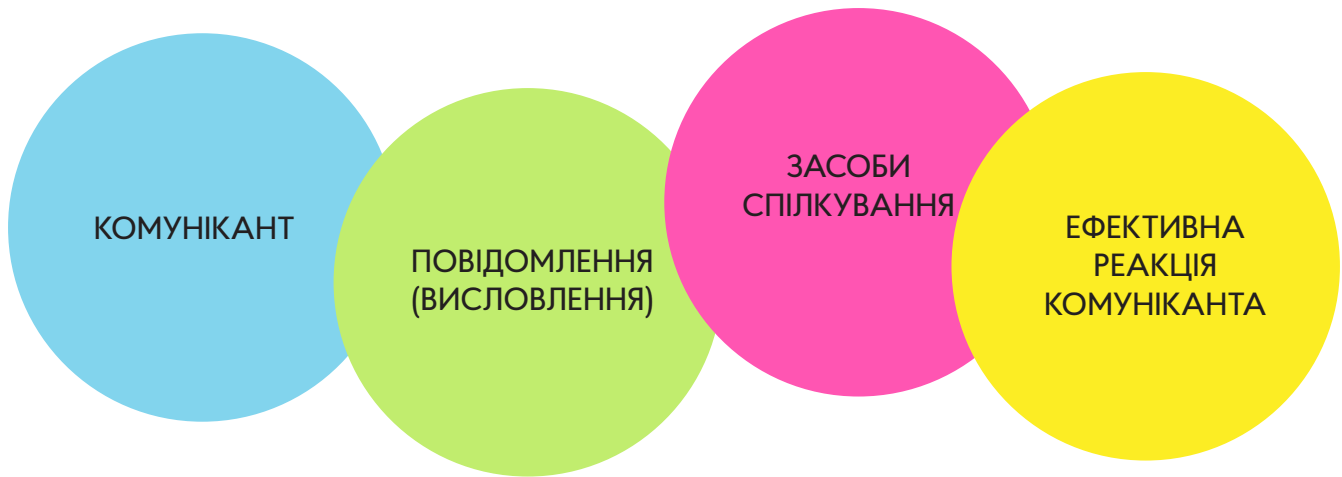

Рис. 1. Схема ефективної комунікації

ситуацією, зробити суперечку конструктивною, опанувати свої емоції, не дати їм можливості зруйнувати наш внутрішній і зовнішній світ. Не викликає сумніву той факт, що для педагогічної діяльності у школі, важливу роль відіграє взаємодія педагога з учнями, яка здійснюється завдяки функціонуванню системи спілкування. Саме через спілкування, мотиви підлітків матеріалізуються в діяльності. Якщо цілі педагога втілилися в їх діяльність хоча б частково, можна вважати, що факт взаємодії відбувся. Зміна позиції, ставлення, проявів поведінки – це все передумови досягнення результативності педагогічної взаємодії [2]. Особистісно-орієнтована взаємодія з дітьми, яка триває в рамках співпраці педагога і дитини, заснована на розумінні, прийнятті та повазі особистості дитини, породжує в ньому впевненість і особистісну значущість. Саме ці чинники додають дитині впевненості у собі і дарують здатність долати життєві перешкоди. Дитина отримує навичку аналізувати різні ситуації та адекватно реагувати на них – це значно полегшує взаємодію з оточуючими [3]. Ми б хотіли акцентувати увагу на можливих причинах, які впливають на складнощі у стосунках педагогів і дітей.

По-перше, це авторитарний стиль керівництва, негнучкість виховання і непослідовність у стосунках з дітьми, з боку педагога.

По-друге: неприйняття педагогом індивідуальних особливостей дітей.

По-третє: особисті якості педагога. Це й нездорова самооцінка, низький рівень педагогічної рефлексії, емпатії і децентрації.

І четверте: неузгодженість сімейного та

шкільного виховання [4].

Тому ми вважаємо, що найважливішою умовою продуктивного спілкування вчителя з учнями, а також організації процесу спілкування між дітьми, є високий рівень розвитку соціально-психологічної та комунікативної компетентності педагога. Конструктивне спілкування – це комунікація, заснована на ціннісному ставленні до іншої людини, яка передбачає володіння конструктивними прийомами встановлення міжособистісного контакту і розвитку стосунків, доречний вибір комунікативних засобів, що створює надійну основу для подальшого розвитку міжособистісних стосунків на основі співробітництва.

Сформованість соціально-психологічних компетентностей педагога забезпечує успішне вирішення широкого кола педагогічних завдань, зокрема й організацію спільної діяльності з учнями та батьками, яка базується на педагогіці партнерства – конструктивній взаємодії та співпраці між учителем, учнем і батьками. У цьому трикутнику учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» [5, с. 14]. Форми налагодження партнерських стосунків учителя з батьками нині мають широкий спектр можливостей. Наприклад, індивідуальні зустрічі дозволяють обговорити важливі питання, які стосуються життя та навчання кожної дитини, що дає можливість предметно вивчити успішність учня, оцінити його успіхи та визначити проблеми у навча-

нні. Також доречно створити чати класу чи використати так звані «хмарні сервіси». Дозволить учасникам змодельювати конфліктну ситуацію та знайти способи її вирішення – педагогічний практикум. Водночас кожен учасник має висловити власне бачення суті проблеми та ознайомитися з ефективними стратегіями розв'язання навчальних і педагогічних ситуацій. Окрім цього, дієвою формою роботи є навчальний тренінг, який ґрунтується на постійній взаємодії учасників для пошуку відповідей на запитання та формує позитивний досвід вирішення нагальних проблем. Також тренінги, які базуються на принципах рівноправності та партнерства, дозволяють розвивати педагогічні можливості батьків. Можна використати метод ділових ігор, «круглого столу». Завдяки таким зустрічам з'являється можливість краще зрозуміти позиції одне одного, розглянути нагальні проблеми, висловити зауваження та аргументи [6].

Зміцнення й розвиток тісного зв'язку та взаємодії (колектив, родина, суспільство) забезпечують сприятливі умови життя і виховання дитини.

Приклад відкритості демонструє педагог. Учитель може продемонструвати свою відкритість дітям, розповівши їм про щось своє: цікаве, побачене, пережите у святкові дні, ініціюючи цим у них бажання брати

участь у бесіді. Спілкуючись із батьками, педагог має бути відкритим, коли у чомусь сумнівається, звертатися за порадою, допомагати, всляко підкреслюючи повагу до досвіду, знань, особистості співрозмовника. Отже, сучасний освітній процес базується на педагогіці партнерства, визначальною рисою якої є: взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво педагогів, учнів та батьків. Таким чином, конструктивна взаємодія:

- утворює не рольове, а особистісне спілкування (підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра);
- зумовлює використання особистісного діалогу, як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думками, враженнями, моделювання життєвих ситуацій;
- включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання.

Отже, можемо стверджувати, що конструктивна співпраця батьків, учнів, педагогів та адміністрації – важлива передумова для створення індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти та інтеграції їх в освітні плани закладів освіти, а також у навчальні плани кожного учня, що передбачено освітнім законодавством.

Список використаних джерел :

1. Закон України Про повну загальну середню освіту. Електронний режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
2. Кон И. С. Психология старшекласника: Пособие для учителя – М.: Просвещение. 1980.
3. Котловий С.А. Конструктивне спілкування як засіб безконфліктної взаємодії учнів професійного ліцею. / Котловий С.А. // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол.ред. Мартинюк М.Т.]. – Умань: ПП Жовтий, 2010. – Ч.4. – С. 122 – 128.
4. Умови продуктивного і конструктивного спілкування вчителя з дітьми Електронний режим доступу URL: https://stud.com.ua/155551/pedagogika/umovi_produktyvnoho_konstruktivnoho_splukuvannya_vchitelya_ditmi
5. Вихователю про особистісне спілкування (Психологія спілкування) / В. А. Петровський, М. А. Виноградова, Л. М. Кларін, Л. П. Стрелкова. М. : МП «Нова школа», 1997. 77 с.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти [Електронний ресурс]. – Б.в., 2016. – 34 с. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>

СВІТЛАНА ГУМЕН

викладач вищої категорії,
старший викладач, голова циклової
комісії суспільних дисциплін
Сумського будівельного коледжу

3 досвіду викладання міжнародного гуманітарного права в умовах російсько-української війни

«Не знаю, якою зброєю люди битимуться у третій світовій війні, але в четвертій – у хід підуть камені й палиці»
Альберт Ейнштейн, фізик, лауреат Нобелівської премії 1921 р.

Україна з 2014 року стала державою, яка, на жаль, доводить нетеоретичність норм міжнародного гуманітарного права. Будучи суто абстрактними у мирний час, вони перетворюються на спосіб виживання та забезпечення життєдіяльності у період збройного конфлікту. Саме ця обставина актуалізує необхідність поширення знань про міжнародне гуманітарне право, яке забезпечує захист жертв війни у період збройного конфлікту. Усвідомлюючи важливість знань з міжнародного гуманітарного права для підростаючого покоління нині, у період неспровокованої російсько-української війни, при вивченні теми 2 розділу VII «Міжнародні відносини та міжнародне право», до тем практичних занять можна рекомендувати розгляд теми «Міжнародне гуманітарне право в умовах російсько-української війни». Передумова заняття на цю тему – ціле дослідження, пошук відповідей на низку важливих питань. Саме ж заняття передбачає групову взаємодію задля того, аби зрозуміти суть та зміст міжнародного гуманітарного права та яким є його вплив на життя людей, що перебувають у/поряд з діючим збройним конфліктом. Під час підготовки практичного заняття слід якнайкраще вкласти в основу

кожного з елементів підхід навчання через відкриття, вибудовуючи увесь процес відповідно до принципу проблематики, яка є основним підґрунтям самого курсу «Громадянська освіта». Отримання знань та формування навичок здійснюється під час роботи із запропонованими джерелами: документами, зображеннями та відео. Матеріал краще засвоюється студентами саме у процесі обговорення та в результаті індивідуальної й групової діяльності. Кожне питання концентрується навколо ключових понять, пов'язаних з міжнародним гуманітарним правом:

- гуманність
- збройний конфлікт
- міжнародні норми
- захист жертв війни
- розрізненість
- застосування
- відповідальність

Оскільки деякі теми можуть бути пов'язані з травматичним досвідом дітей, які стали жертвами збройного конфлікту чи надзвичайної ситуації, важливо пам'ятати про рекомендації роботи з «чутливими» темами у дитячій аудиторії. У ході проведення такого заняття, студентам групи О-3 спеціальності 071

«Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Оціночна діяльність» Сумського будівельного коледжу, як для самостійного дослідження, так і подальшого обговорення, були запропоновані наступні питання:

1. Міжнародне право. Основні поняття міжнародного гуманітарного права.
2. Історія міжнародного гуманітарного права.
3. Принципи міжнародного гуманітарного права.
4. Женевські конвенції в системі міжнародного гуманітарного права.
5. Гуманітарні організації, їх роль та місія у період збройного конфлікту.

На підготовчому етапі проведення заняття студентів було об'єднано в команди та видано випереджальне завдання із зазначених питань. Кожна команда повинна була не просто підготувати презентацію свого дослідження, а й навести приклади відповідних порушень норм міжнародного гуманітарного права або звичаїв війни, підкріплених відповідними покликаннями, фото чи відеоматеріалами.

Прогресивний розвиток суспільства та держави обумовлені системою цінностей, які у ньому домінують. Для демократичних держав такою цінністю є права людини. В умовах збройного конфлікту механізмом захисту прав людини є міжнародне гуманітарне право (далі МГП), яке стоїть на захисті саме загальнолюдських цінностей. Тому, під час обговорення питань заняття, здобувачам освіти важливо показати зв'язок між правами людини, які відображують загальнолюдські цінності, як у мирний час, так й у період збройного конфлікту.

Окрім цього, необхідно акцентувати увагу, що МГП не виключає інших механізмів захисту, а лише є додатковим та спеціальним механізмом захисту прав людини у період збройного конфлікту. МГП не діє в умовах відсутності збройного конфлікту. Натомість дієвим залишається право прав людини. Його норми, в умовах збройного конфлікту, більш пристосовані та ефективні. Тому, в цих обставинах, вони матимуть пріоритет над нормами права прав людини. У ході заняття, студенти знайомляться з основними категоріями МГП, його джерельною базою,

умовами застосування, видами збройного конфлікту, особами та об'єктами, які захищені нормами МГП. Молодь має розуміти, що у разі збройного конфлікту саме МГП є спеціальним механізмом захисту цивільних осіб та цивільних об'єктів, а також усвідомити яким чином застосовуються основні положення МГП. Також треба звернути окрему увагу на гуманітарну сутність МГП, його юридичний характер та умови застосування саме у період збройного конфлікту. Розглядаючи питання «Основні поняття міжнародного гуманітарного права», необхідно сформулювати розуміння сутності та основних категорій міжнародного гуманітарного права (визначення, види конфліктів, учасників, джерел, обов'язковості, хто кого захищає, у чому обмежує).

Досліджуючи питання «Історія міжнародного гуманітарного права», студенти знайомляться з особливостями виникнення міжнародного гуманітарного права на основі загального знання історії, та розвитку МГП у ХХ ст.

Тому важливо показати поступовий прогрес в обмеженні насильства у війні в історичній ретроспективі, поступове закріплення визнання протиправності тих чи інших явищ на міждержавному рівні. Необхідно розкрити, як особливості ведення війн та їхні наслідки впливали на появу обмежень.

Варто підкреслити, що передумовою появи міжнародного гуманітарного права було виникнення регулярних армій та закріплення принципу розрізненості. Студенти мають розуміти різницю між правом Гааги та правом Женеви, впливом Першої та Другої світових війн на розвиток МГП.

Презентуючи дане дослідження, здобувачі освіти звернули окрему увагу на роль Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі МКЧХ), у створенні та розвитку МГП та його місію у російсько-українській війні. Для практичного застосування набутих знань студентів, розбираємо ситуації №1 і №2, та за допомогою метода «займи позицію» визначаємо, чи є методи або засоби ведення війни, описані в ситуації, забороненими. Студенти займають позицію «Так», «Ні», «Не визначився». Пояснюють своє рішення.

Ситуація №1.

Бій під Крутами відбувся 29 січня 1918 біля залізничної станції Крути (між Бахмачем та Ніжином). Бій закінчився відступом українських частин потягом. Студенти мають розуміти різницю між правом Гааги та правом Женеви, впливом Першої та Другої світових війн на розвиток МГП. Ймовірно, українські війська, відступаючи, забрали з собою тіла своїх товаришів та поранених (поховань в районі місця бою не виявлено). У полон до більшовиків, під час бою потрапили 7 поранених студентів, які були відправлені до Харкова. Ще 27 студентів під час відступу у темряві потрапили до рук більшовиків.

Розлючені великими втратами «червоні» катували і стратили студентів. Гімназист Пипський перед розстрілом почав співати гімн «Ще не вмерла Україна», інші студенти його підтримали. Після розстрілу більшовики не дозволяли селянам поховати тіла загиблих. Тіла страчених були поховані місцевим священиком на кладовищі с. Печі.

Ситуація №2.

17 липня 2014 року над територією України сталася авіаційна катастрофа рейсового пасажирського літака компанії «Малайзійські авіалінії», унаслідок якої загинули всі пасажирки та екіпаж (загалом 298 осіб). Літак був збитий із району м. Сніжне (смт. Первомайський) зенітно-ракетним комплексом «Бук», привезеним із Росії. За кількістю жертв катастрофа «Боїнга 777» стала найбільшою в історії України і найсмертоноснішим збиттям пасажирського літака за всю історію людства [5]. Задля розгляду подібних ситуацій, вищезазначених прикладів в історії достатньо.

У кожній нормі МГП закладено компроміс між військовою необхідністю і гуманністю. У контексті заняття студенти досліджували три основні принципи МГП, які регламентують здійснення військових операцій, тобто ведення воєнних дій стороною у збройному конфлікті: принцип розрізнення; принцип пропорційності/сумірності; принцип обережності (прийняття запобіжних заходів). Вони призначені для захисту цивільних осіб від наслідків воєнних дій. Окрім цих принципів,

існує заборона заподіяння зайвих ушкоджень або страждань, яка захищає комбатантів й інші законні цілі нападу. Також необхідно усвідомити, що метою застосування МГП є забезпечення гуманності у період збройного конфлікту, а принципи МГП у найбільш загальній формі забезпечують реалізацію цієї мети. Інші норми міжнародного гуманітарного права деталізують, конкретизують та відображають зміст його принципів. Важливим є вміння визначати умови застосування цих принципів.

Для прикладу, студентів об'єднуємо у 6 груп, роздаємо групам картки із зображенням різних об'єктів інфраструктури, транспорту, людей різних професій та просимо їх визначити, що саме із зображеного є, на їхню думку, воєнними об'єктами, воєнними цілями або не є такими взагалі. Розглядаючи питання «Женевські конвенції в системі міжнародного гуманітарного права» студенти зазначили, що цивільне населення є основним об'єктом захисту сучасного МГП. Причиною цього є негативна тенденція, яка виникла у ХХ ст. щодо зростання жертв серед цивільного населення у збройних конфліктах.

Це пов'язано з переміщенням війн у міста, внаслідок урбанізації та стратегічним значенням міст, зростанням кількості неміжнародних збройних конфліктів. У контексті заняття, викладач акцентував увагу студентів на нормах міжнародного гуманітарного права, які захищають цивільне населення та цивільних осіб, положення IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, 1949 р., відповідні норми Додаткових протоколів до Женевських конвенцій, що стосуються захисту жертв збройних конфліктів, 1977 р. та норми Звичаєвого МГП й зазначив умови втрати цивільними особами захисту від нападу, у разі безпосередньої участі у збройному конфлікті, а також наслідки такої втрати. Студенти проаналізували, що цивільна особа перетворюється на законну ціль, у разі безпосередньої участі у воєнних діях, без переходу до статусу комбатанта. Тому важливо знати та застосовувати критерії щодо безпосередньої участі у воєнних діях. Незалежно від віку, статі та інших даних,

особа втрачає захист від безпосереднього нападу, але при цьому вона не набуває привілеї комбатанту та несе відповідальність за свої дії, як цивільна особа. Так, на Крим та частини Донецької та Луганської областей, розповсюджується режим окупації, з відповідними обов'язками росії, як держави-окупанта. Також особливу увагу під час заняття зосередили на проблемі захисту жертв війни та подолання гуманітарних наслідків збройних конфліктів, у яких свою роль відіграють міжнародні організації: міжурядові та неурядові, міжнародні та національні. Кожна міжнародна міжурядова організація має свій власний мандат, який є похідним від її установчих документів. Однак, така діяльність входить у компетенцію значної кількості міжнародних організацій. Здобувачі освіти презентували систему гуманітарних організацій, до якої входять міжнародні урядові організації (ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я та ін.) та міжнародні неурядові організації (Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Лікарі без кордонів та ін.). Студентам важливо зрозуміти, що у випадку збройного конфлікту або іншої надзвичайної ситуації, міжнародні організації

діють відповідно до кластерного підходу ООН, який передбачає конкретний алгоритм дій. Під час презентації даного питання, особливу увагу студенти звертали на логотипи організацій та їхні розпізнавальні знаки/емблеми задля їхньої ідентифікації та визначення виду діяльності з надання гуманітарної допомоги чи захисту під час збройного конфлікту. Наприкінці заняття студентам було запропоновано пройти онлайн-тест для закріплення знань з міжнародного гуманітарного права.

У результаті необхідно зазначити, що заняття було проведено на високому рівні. Були розглянуті ключові поняття з міжнародного гуманітарного права: гуманність, збройний конфлікт, міжнародні норми, міжнародне гуманітарне право, право Гааги, Женевські конвенції, захист жертв війни, комбатант, некомбатант, розрізненість, застосування, відповідальність.

Список використаних джерел :

1. Бакка Т. В. Інтегрований курс «Громадянська освіта» (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Бакка Т. В., Марголіна Л. В., Мелешенко Т. В. К. : УОБЦ Оріон, 2018. 240 с.
2. Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / О. О. Гісем, О. О. Мартинюк. Харків: Ранок, 2018. 192 с.
3. Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / П. В. Вербицька, О. В. Волошенюк, Г. О. Горленко та ін. Київ : Літера ЛТД, 2018. 224 с.
4. Громадянська освіта. Інтегрований курс, рівень стандарту: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. // І. Д. Васильків, В. М. Кравчук, О. А. Сливка, І. З. Танчин, Ю. В. Тимошенко, Л. М. Хлипавка. Тернопіль: Астон, 2018. 256 с.
5. Рада з питань безпеки Нідерландів (The Dutch Safety Board) <https://www.onderzoeksraad.nl/en/onderzoek/2049/investigation-crash-mh17-17-july-2014>

ОКСАНА ЗАБАВА

вчитель історії та громадянської освіти
ЗЗСО I-III ступенів с. Батятичі
Кам'янка-Бузької ТГ
Львівського району
Львівської області

Вчимося підприємництву у митрополита Андрея

24 лютого життя мільйонів українців змінилося назавжди. Вже десятий місяць повномасштабної війни кожен із нас тримає оборону на своєму фронті. Військові, волонтери, медики, рятувальники, вчителі і правоохоронці – всі працюють задля спільної перемоги.

Не меншої уваги варті також підприємці – ті, хто забезпечують існування нашої держави, як життєздатної економічної одиниці.

Саме робота малого і великого бізнесу. Під час воєнного стану, наповнює бюджет, дає робочі місця та забезпечує населення необхідними товарами чи послугами. Варто також наголосити, що часто, підприємці, велику частину свого доходу, жертвують у відповідні фонди на потреби ЗСУ або особисто займаються закупівлею амуніції й транспорту за запитами військових. Важко переоцінити внесок таких людей до наближення перемоги України та її майбутнього. Тому важливо, щоб нове покоління українців розуміло значення й вагомість підприємницької діяльності та повною мірою усвідомили її етичне підґрунтя й соціальну місію. Українська історія знає багатьох успішних підприємців і бізнесменів, яких сміливо можна наводити як приклад, під час вивчення відповідних тем у курсі «Громадянської освіти». Такими були родини Симиренків, Терещенків, Харитоненків, Яхненків. Та найбільше привертає увагу, у цьому переліку, постать одного з найвидатніших громадсько-політичних і церковних діячів України ХХ ст., глави Української греко-католицької церкви – митрополита Андрея Шептицького.

Його діяльність, у різні періоди вітчизняної історії, була бурхливою та різноаспектною. В особі Андрея, поряд з освіченістю і духовною витонченістю, поєднувався незвичайний дар організатора, господарника, розбудовника «рідної хати».

Внесок Шептицького у суспільно-політичне, духовне та культурне життя Галичини і всієї України надзвичайно вагомий. Тож, чому б нам не повчитися підприємництва у митрополита Андрея? Під час перебування Галичини під владою Австро-Угорщини, українці були позбавлені своєї економічної незалежності. Селянська господарська ініціатива була зруйнована багатівковою панщиною. Саме тому Шептицький взявся відроджувати цю справу, починаючи із пастирських послань, звернених до духовенства й вірян греко-католицької церкви. Водночас, він займався видавничою справою, а саме: випуском методичок-порад щодо ведення сільського господарства, садівництва, бджолярства.

Важливим нововведенням було зобов'язання священників відкрити на парафіях читальню, братство тверезості, касу взаємодопомоги, щоб пробудити селянство до відновлення бажання працювати на своїй землі для себе та добра усього суспільства. Його зусиллями було створено страхове товариство «Дністер», а згодом і банк «Дністер», куди ввійшли парафіяльні каси взаємодопомоги (раффаїзенки). Також засновується товариство «Сільський господар», розвиваються молочарні, започатковується знаменитий «Маслосоюз», об'єднавши майже 80% усіх парафій.

Те саме робив «Центросоюз», спеціалізуючись на сільськогосподарській продукції. Усе експортувалось до Польщі [1, 102-104]. На початку ХХ ст. у 60% господарських установ та кооперацій керували священники, бо на той час не було сформованої сільської чи технічної інтелігенції. При отриманні семінарської освіти кожен семінарист протягом двох років повинен був пройти курси з городництва, садівництва, бджільництва та ведення господарства. Невдовзі відкрили масові інтенсивні курси, куди запрошували віденських чи львівських професорів, щоб тиждень, у селі, навчати до двохсот селян. У такий спосіб селянство ставало освіченішим, навченим вести господарство, провадити експериментування. Протягом кількох років митрополит фінансував Українську господарську академію у Подєбрадах, у Чехії [2]. На думку Андрея Шептицького, хто має владу, той мусить дбати про добро тих, кому служить [3, 13]. Як бачимо, митрополит ніколи не розділяв духовне і матеріальне, вважав, що важливими є етичні засади економіки, й безперечно його підхід був дієвим. Розвиток Церкви для нього означав розвиток всієї інфраструктури: від низу до верху. У той час, греко-католицька церква володіла мережею цегляних заводів та глиняних кар'єрів для будівництва храмів і шкіл. У власності було шість заводів, фабрика солодоців графині Глинської, власність у нерухомості, мережа магазинів, акції телефонного зв'язку й електромережі. Церковними коштами було збудовано близько 120-ти км залізниці до Стрия і на Франківщину. Андрей Шептицький інвестував у нафтову галузь у Бориславі, де на той час видобувалась велика частка світової нафти. Він був співзасновником нафтових спілок «Унія» та «Радова» [4, 267-269]. На жаль, нема достатньо документів щодо таких проєктів, як купівля невеликого острова в Індійському океані біля Суматри з перспективою розроблення золотих та нафтових копалень. Владика також викупив земельні ділянки у Німеччині, Чехословаччині, вкладав гроші у будівельні компанії, у два ресторани в Амстердамі. А за прибуток від вкладень він купив кілька будинків у Парижі, серед них – й для осіб, які мають інвалідність та є в Українській галицькій армії.

Також, маловідомим є той факт, що митрополит прагнув заснувати велику кіностудію і виділив на цю мрію значні кошти й навіть домовлявся з Голлівудом про створення художнього фільму про Голодомор, чому, на жаль, так і не судилося здійснитись [4, 270-271]. Масштаби вражають, чи не так? Незважаючи на особливо складні політичні й економічні обставини, рух господарського й економічного розвитку, знизу вгору, поліпшив життя мільйонів людей, підніс уміння і вправності, почуття гідності та самопошани українців. Усі наведені характеристики доводять, що митрополит Шептицький – видатний економіст ХХ ст., підприємець-новатор, який нестандартно мислив та діяв глобально. Його приклад доводить, що етичне підґрунтя підприємницької діяльності може стати неабияким двигуном для її процвітання. Ідучи проти течії й керуючись не лише підприємницьким хистом, але й моральними засадами, митрополит зміг змінити життя свого народу. Ще ніколи до цього українська держава не бачила такого економічного розвитку, в надзвичайно великих масштабах. У своїй промові сенаторка УКУ Наталія Попович говорила, що такою, як митрополит хотів зробити Галичину 100 років тому, стали сучасні скандинавські країни, на які рівняється більшість країн світу [5]. Таким чином, інтегруючи зміст уроків історії України в курс «Громадянська освіта», можна поглянути на постать митрополита Андрея Шептицького при вивченні теми «Підприємництво». Саме напередодні цієї теми варто запропонувати десятикласникам дослідити його господарську діяльність. У школярів, що досліджують вплив митрополита на всі сфери суспільного життя українців, формується розуміння основ підприємницької діяльності та базових понять, таких як: підприємництво, ризики, прибуток і соціальна відповідальність підприємців. На основі моральних та етичних переконань Шептицького, що незмінно супроводжували його підприємницьку діяльність, вчителів влучно вдається пояснити суть та значимість такого явища, як «соціальна відповідальність бізнесу».

За допомогою інтерактивних методів навчання (робота в групах, «займи позицію», «круглий стіл», «бізнес прогнозування»,

спільні проєкти) учні мають змогу уявити себе в ролі підприємця, й тим самим оцінити свої підприємницькі здібності та можливості. Використання міжпредметних зв'язків дає змогу знайти прості відповіді на складні питання, допомагає систематизувати отримані знання та застосувати їх у повсякденному житті. Митрополит Андрей казав: «Треба, передусім, вишукати й найти для кожного

такий ґрунт, на якому міг би він почуватися свободним і щасливим! – на якому міг би рости в силу та вільно розвиватися...» [6, 19]. Тож прислухаймося до його слів і знайдемо для себе ту справу, яка буде корисною не лише для кожного особисто, але й наблизитиме якнайшвидшу перемогу України, сприятиме – її розвитку та процвітання.

Список використаних джерел :

1. Дороговкази лідеру: думки митрополита Андрея Шептицького. Львів: Видавництво УКУ, 2019. С. 102-104.
2. Курилець Т. Перша причина бідності – це неорганізованість. Митрополит Андрей Шептицький. URL: <https://coma.in.ua/32185>
3. Шептицький Андрей. Як будувати рідну хату? Львів: Свічадо, 1999. С.13.
4. Мойсей Українського Духа. Науково-Мистецьке видання. Львів, 2015. С. 267-271.
5. Бодняк О. Шептицький-людина 7 історій з життя Митрополита Андрея. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/
6. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і Діяльність. Документи і Матеріали. 1899-1944 рр. Том II. Церкви і суспільне питання. Книга 1. Пастерське вчення та діяльність. Львів: Місіонер, 1998. С. 19.

Wondershare
PDFelement

ІРИНА ВЛАСЕНКО

Вчитель громадянської освіти, історії та основ правознавства.
Красноградський ліцей №1 ім.О.І. Копиленка
Красноградської міської ради
Харківської області.

Сучасні діти потребують співпраці на рівних

Не секрет, що сучасна освіта не в змозі задовольнити потреби сьогодення. Виклики часу спонукають до пошуку нових підходів організації навчання. Відповідно до вимог нового Держстандарту, змінюється підхід до форм та методів навчання. Видозмінюється також і роль та функції вчителя, та, відповідно, по-новому слід розглядати відносини на рівні вчитель – здобувач освіти – батьки, оскільки вони, передусім, передбачають партнерство й співпрацю [1].

Співпраця на рівні закладу загальної середньої освіти передбачає переорієнтацію вчителя, якому необхідно відійти від традиційних методів навчання та спілкування зі здобувачами освіти. Опанування діяльнісного підходу поставить вчителя на той рівень, якого зараз потребують діти. Відповідно до компетентнісного підходу до управління освітнім процесом змінюється роль учителя. У ній педагог визначається вже не лише як наставник чи джерело знань, а як коуч, фасилітатор, тьютор, модератор, ментор та партнер в індивідуальній освітній траєкторії дитини [2].

Такий підхід до освітнього процесу, з боку вчителя, через особистісно-орієнтований простір дитини, формує необхідні для сучасного життя компетентності. У процесі партнерської взаємодії на рівні вчитель-учень відбувається поступовий перехід від знаннево-орієнтовного підходу до практико-діяльнісного. Такі технології навчання мотивують здобувачів освіти, в контексті якої учні/учениці працюють над поставленою проблемою, оволодівають навиками

критичного мислення, ведення аргументованої дискусії, вчаться брати відповідальність за прийняті рішення. Таким чином формується особистість, яка здатна до критичного мислення та вирішення життєвих ситуацій. Не тільки засвоєння основного змісту, а, насамперед, його практичне застосування – головна мета уроку, у цьому контексті. Реалізувати таку мету допомагає діалог і дискусійні форми роботи. Враховуючи діяльнісний підхід, пропоную сім елементів структури уроку:

1. Виявлення зацікавлення/спонукальна мета. Перш ніж розпочати урок, учитель привертає увагу учнів, стисло розглядає попередній матеріал або перевіряє відповідні уміння та навички, зацікавлює учнів і готує їх до сприйняття нового навчального матеріалу.
2. Пояснення теми і мети уроку. Учитель повідомляє учням, чого вони повинні досягти наприкінці уроку, чому це важливо та чому це стосується їхнього життя, тобто визначається очікуваний результат у контексті зв'язку між навчальним матеріалом і реаліями життя.
3. Подання нової навчальної інформації. Учитель подає навчальний матеріал, використовуючи відповідну методику й наочні матеріали. Наприклад: усний опис, пояснення, фільм, малюнок, картину, підручник, онлайн-ресурси тощо.
4. Модельовання нових умінь/поведінки. Цей елемент є необхідним не для всіх уроків, але стає обов'язковим у ході навчання. Учитель демонструє бажану поведінку або вміння на конкретних прикладах. Наприклад, як формувати основну думку, або ж аналізувати

відеофільм. До того ж, до мети слід просуватися поетапно, зосереджуючись на ключових елементах.

5. Закріплення/перевірка розуміння. Оцінити розуміння та роботу учнів щодо засвоєння матеріалу і виявити вміння можна наступним чином: ставлячи питання класу; одержуючи відповіді від окремих учнів; вимагаючи сигналу від усіх учнів, якщо вони знають відповідь (наприклад, попрохати підняти руку тощо); за допомогою індивідуальної, усної або письмової відповіді на завдання.

6. Забезпечення керованої практичної роботи. Учитель дає можливість учням на практиці використати нову інформацію, застосувати набуті вміння, сформувані своє ставлення до певних явищ. Водночас, коли учні займаються практичною роботою, учитель уважно розглядає їхні початкові спроби, виправляючи неточності, непорозуміння чи помилки, за необхідності надає необхідну інформацію, а також вмотивовує тих учнів, які зробили перші успішні кроки.

7. Організація самостійної практики. Учні повинні мати нагоду самостійно пройти та засвоїти нову інформацію, вміння, ставлення або значення. Це може виявлятися у формі завдання в класі, дослідницької роботи в бібліотеках та домашньої роботи, використання онлайн ресурсів, проектної діяльності. Такі завдання здобувачі освіти виконують після завершення основного навчання у закладі освіти [3].

За таким принципом урок передбачає постійний діалог та діяльність дітей, що дозволяє

тримати увагу та участь дитини у процесі засвоєння матеріалу.

Разом з тим, у своїй практиці ми успішно впроваджуємо прийом «сократівської бесіди», зокрема шляхом діалогового спілкування та постановки питань, спонукаючи школярів дійти від простого до загального висновку.

Використання сократівського методу змінює місію навчання. Тепер вона полягає у досягненні цілей через аналіз, відкриття нового. Тим самим досягається не тільки необхідна сума знань, а й учні оволодівають методами пізнання. Такий діалог сприяє осмисленню та самостійним відкриттям через розумову діяльність.

Сократичний метод будується за допомогою наступного алгоритму: створення проблемної ситуації; формулювання проблемного питання; затребуваність наявних знань та вмінь і прагнення за їхньою допомогою вирішити проблему; необхідність висунення гіпотези, її формулювання; пошук системи аргументів, доказів, спростувань, підтвердження гіпотези або відмови від неї; висновки (якщо можливо, перевірка, експертиза отриманого результату [4]).

Актуальність співпраці на рівних між здобувачами освіти та педагогічною спільнотою полягає у формуванні навчально-пізнавальних когнітивних вмінь та навичок, особистісних компетенцій, передумовою яких є знаннєвий компонент. У процесі співпраці учні/учениці вчаться ефективно та креативно досягати поставлених цілей. Діалог є основою буття особистості та суспільства загалом.

Список використаних джерел :

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://bit.ly/3wAaAnM>
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://bit.ly/3LJU8FP>
3. Курилів В. Методика викладання історії: навчальний посібник. Львів-Торонто: Світ, 2003. 248 с.
4. Кучер В.Г. Сократівський діалог: поняття, особливості, застосування. URL : <https://bit.ly/3YNIUYP>